De Hollandse Cirkel

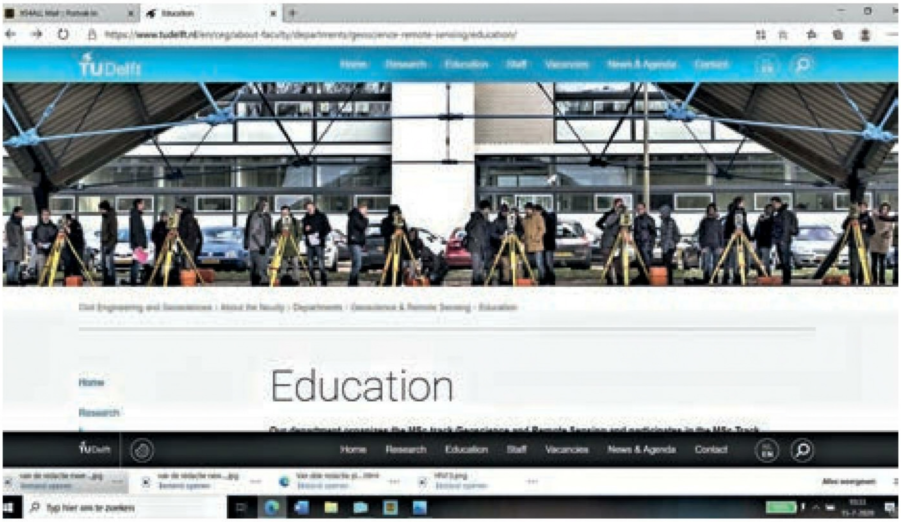

Stichting De Hollandse Cirkel
voor de Geschiedenis der Geodesie

Jaargang 22 nr 4
December 2020

Colofon

Het Tijdschrift De Hollandse Cirkel is een periodiek van de gelijknamige stichting.
De stichting werd opgericht op 16 juni 1998 en heeft als doel de bevordering van de belangstelling voor het verleden van de geodesie.
De volgende instellingen zijn deelnemer van de Stichting De Hollandse Cirkel:

- Dienst der Hydrografie van de Koninklijke Marine
- Kadaster
- TU Delft, Faculteit Civiele Techniek en Geowetenschappen (CiTG)
- Shell Global Solutions International BV

Redactie-adres
Verzetsstraat 76
2912 CV Nieuwerkerk aan den IJssel
telefoon: 0180-314870
e-mail: redactie@hollandsecirkel.nl

Redactie Tijdschrift De Hollandse Cirkel
A.M. den Boer (hoofdredacteur)
dr. N. de Hilster (vice-hoofdredacteur)
Z. Klaasse
J. Stehouwer

Fotobewerking voor tijdschrift
S.N. den Boer-Snoei

Bestuur Stichting De Hollandse Cirkel
prof.dr.ir. L. Aardoom (ere-voorzitter)
dr.ir. H. Quee (ere-voorzitter)
dr.ir. R. Nicolai (voorzitter)
mr.ir. J.C. Anneveld (secretaris)
ir. R. van Noord (penningmeester)
ir. S. Dijkstra (coördinator)
K. van der Hoek
ir. J.G.A. Jansen
ir. T. Ligteringen
ir. R.C.J. Witmer

Raad van Advies Stichting De Hollandse Cirkel
prof.dr. P.J.E.M. van Dam
dr. A. Streefland
drs. B. Toussaint

Bureau Stichting De Hollandse Cirkel
ir. S. Dijkstra (coördinator)
Postbus 9046
7300 GH Apeldoorn
e-mail: sieb.dijkstra@hollandsecirkel.nl

Website Stichting De Hollandse Cirkel
www.hollandsecirkel.nl (met ook de privacyverklaring in het kader van de AVG)
e-mail: j.a.j.marissen@hollandsecirkel.nl

Abonnementen
Het tijdschrift verschijnt viermaal per jaar en wordt gratis verspreid onder de donateurs van de Stichting De Hollandse Cirkel (minimum donatie € 35,– per jaar voor personen, € 15,– per jaar voor studenten en € 140,– per jaar voor bedrijven en instellingen).
Tijdschriftabonnementen voor bibliotheken € 20,– per jaar. Losse nummers € 9,–.
Bankrekeningnummer: NL40ABNA0517015757
ISSN-nummer 1566-3442
Online versie ISSN 2590-1656
De stichting is een ANBI,
zie www.belastingdienst/anbi

© 2020. Het overnemen, evenals het vermenigvuldigen uit dit tijdschrift, is slechts toegestaan na schriftelijke toestemming van redactie en auteur.

Stopt TUD met GRS? (zie p. 158)

Van de redactie

De vorige keer liepen we achter met de berichtgeving over GeoBuzz op deze plaats én in de agenda. Hoezo? In de eerste proef van *Geo-Info* 2020-4 prijkte naast een bericht van één onzer over het niet-meedoen van DHC aan Open Monumentendag in Delft een stellig Nieuwsbericht met: *'GeoBuzz gaat door'*. Coronaproef, zoals ook op www.geobuzz.nl té lang prijkte. (Ook de GIN-hoofdredacteur kreeg niets te horen van afzien daarvan!) SenseEvents wilde dat annuleren van GeoBuzz maar niet doen en dús ook het vòlgende GIN en GeoBusiness niet…. De vakbeurs verviel, en daarmee vervielen ook de lezingen. Mogen we de vraag stellen of dat tekenend was? (De kleinste kerkjes wisten internet nog te vinden!)

Geo-Info 2020-4 had wel QR-codes als een vernieuwing.*'Door de QR-code te scannen krijg je direct toegang tot een artikel of een filmpje. IOS-gebruikers kunnen met hun telefoon een foto maken van de code. Androidgebruikers moeten soms eerst een QR-code-app downloaden.'* Daarmee bood GIN-bestuurslid Magdalena Grus die vernieuwing aan. (*'Vele geo-medewerkers kunnen de geraniums bijna ruiken'*, aldus Karima Boukallouht van 'Vrouwen op de kaart' in hetzelfde nummer!) In DHC hoeft niet alles via en filmpje gecommuniceerd te worden. Het zou de aandacht even vasthouden, maar de informatiewaarde is vaak laag. Hierbij biedt de DHC-redactie dus dit codeloze nummer 2020-4 aan. En was het bij het zwarte vlekkennummer 2020-4 van Geo-Info toch niet handig om bij de Nederlandstalige FIG-samenvattingen snel naar de Engelstalige brondocumenten toegang te kunnen krijgen?

Tot slot: van de acht Reacties was er maar één van een redacteur!

Inhoud

Fred van Zijverden, het verhaal van een topograaf (1949-1989) 144
P.W. Geudeke/Fred van Zijverden

Historisch nieuws 155

Voor u gelezen 167
P.W. Geudeke

Varia: rijksmuseumobjecten (12) 168

Varia: bijzondere belevenis op eiland De Beer 170

Varia: prioriteitstelling door 'W.S.' 172

Reacties 173

Column: PBNA-advertenties 182
Adri den Boer

www.bing.com

Fred van Zijverden was een buitengewoon gedreven topograaf. Met een eenvoudige vooropleiding solliciteerde hij bij de Topografische Dienst die in de jaren direct na de Tweede Wereldoorlog om werknemers stond te springen. Na een interne tekenopleiding werkte hij eerst bij de afdeling Lithografie. Hij greep de kans om via een interne sollicitatie topograaf te worden. Naast zijn grote tekenkwaliteiten bleek hij een waar talent te hebben voor de terreinverkenningen zoals die in de tweede helft van de vorige eeuw werden uitgevoerd. Gezegend met een positieve levensinstelling en heel bekwaam in de omgang met ieder die op zijn pad kwam, ontplooide hij zich tot een topograaf bij uitstek. Op mijn verzoek heeft hij jaren geleden zijn belevenissen op papier gezet. Enige tijd daarna is hij overleden.
P.W. Geudeke.

Fred van Zijverden, het verhaal van een topograaf (1949-1989)

Er is mij gevraagd om het een en ander op papier te zetten over mijn leven als topograaf. Ik ben al lange tijd uit het vak, maar ik kijk er nog steeds met veel plezier op terug. Zodra je elkaar weer ontmoet, op een receptie bijvoorbeeld, voel ik die fijne sfeer met mijn oud-collega's.
Ik kwam als jongen van 14 jaar uit de oorlog en ging twee jaar naar de MULO, maar dat was geen succes. Vandaar ging ik naar de Ambachtsschool en dat bleek een schot in de roos te zijn. Eerst twee jaar praktijk en daarbij trof ik een leraar die mij begeleidde en mij vertelde dat ik me moest bekwamen in het tekenvak. Direct na de oorlog was er niet veel lesmateriaal en hij vroeg of ik materiaal wilde uittekenen. Daarvan werden dan blauwdrukken gemaakt en die zagen er goed uit. Ik heb nog twee jaar een avondcursus gevolgd en ging met een cijfer 9 op de eindlijst van school.
De Topografische Dienst zocht in de jaren 48-49 nieuwe medewerkers. Ik solliciteerde, moest een proef afleggen en werd aangenomen. Mijn leraar was de heer Frumau, een geweldig mens. In de ochtenduren moest je letters tekenen in potlood en in de middag lijnen in inkt. In de avonduren kreeg je huiswerk mee. En waar bestond dat uit? Juist: letters tekenen. Ik meen me nog te herinneren dat je met letters van 4 cm hoog begon en zodra je diverse regels goed had getekend ging er een paar millimeter af. Zo tekende je steeds kleinere letters, dus steeds moeilijker.
Het was de bedoeling, om ongeveer 2 jaar op de leerlingenzaal te blijven. Het beviel mij daar best, om de beurt koffie halen en een dolletje maken als de leraar van de zaal was.

Net in Delft

De Topografische Dienst was, toen ik begon met mijn opleiding, net een jaar in Delft gevestigd en had een grote verhuizing uit Utrecht achter de rug. Alles stond nog lang niet op z'n plaats. In die leerlingenzaal zat een luik in de tussenmuur. Als dat open ging, dan hoorde je uit de kamer ernaast de stem van de heer Briedee, die de heer Frumau ontbood. Deze kwam terug met de vraag aan ons of we het een en ander wilden sjouwen. Dat was altijd goed! Leuk naar de grote zolder en daarbij van alles zien en meemaken wat voor ons nieuw was. We sjouwden wat af en kwamen vermoeid op de zaal terug, niet meer in staat om een fijn lijntje op papier te zetten. Zodra je wat uitgerust was, lag het tekenwerk weer te wachten. Na een flink aantal maanden werd ik bij de

leraar geroepen. Hij vroeg mij om lithograaf te worden. Ik had nog nooit van het woord gehoord, laat staan wat die lithograaf voor werk deed. De heer Frumau vertelde dat de afdeling lithografen direct aan de drukkerij verbonden was en daar veel correctiewerk uitvoerde. Op zijn aanraden heb ik mijn spullen ingepakt en de volgende dag zat ik op een echte tekenstoel, want als leerling zat je maar op een bankje! Overigens zorgde dat bankje soms voor veel plezier: je kon het wat hoger of lager zetten en met een lucifer zelfs op scherp. En dan maar afwachten als je collega ging zitten!
Ik kwam te zitten tussen twee oudere medewerkers, die op mij moesten letten en mij de kneepjes van het vak moesten bijbrengen Ik heb veel van ze geleerd en ik werd ook regelmatig door hen tot de orde geroepen.
Op deze afdeling begon je vanzelfsprekend met eenvoudige klussen: een lijntje ophalen of een letter van een plaatsnaam op een drukplaat zetten. Ook moest ik oefenen in het graveren op de lithografische steen. Daarvoor waren verschillende naalden, een soort potloden met een stalen kern, de je zelf moest leren slijpen, driehoekig of bijna rond. Dat viel niet mee, je zat al vlug te diep in de steen. Je moest ook regelmatig naar de afdeling Copie om correcties op drukplaten aan te aanbrengen, of naar de Drukkerij om onvolkomenheden op de drukplaat weg te werken. Een vervelend werkje, want een drukplaat ligt rond op de cilinder van de pers.

De buitendienst lokt

In 1956 deed zich de mogelijkheid voor om te solliciteren naar een functie als topograaf. Ik had in die jaren wel gezien dat topografen echte heren waren, die met grote tassen, luchtfoto's en wat al niet meer op weg gingen en een half jaar elders in het land vertoefden.
Een collega van me werd gevraagd of hij zijn verloofde wilde vragen wat ze ervan vond als hij als topograaf veel van huis zou zijn. In de tussentijd heb ik mijn zaalchef gezegd dat ik ook graag wilde. Hij wilde eerst wachten op wat mijn collega ervan vond, daarna zou hij het de directeur voorleggen.
Eén en ander heeft nog wel wat problemen gegeven. Eén van de topografen vond mij een clown en die moest je nu net niet de buitendienst insturen. Mijn chef heeft er veel moeite voor gedaan, met voor mij een gunstig gevolg. Hij kwam terug met het bericht: "Ga je spullen maar pakken en vervolgens naar de boekhouder voor een financieel voorschot. En maandag moet je je melden bij de heer Berg in Zevenbergschen Hoek". Toen ik thuis mijn vader vertelde dat ik de buitendienst in mocht, wist hij niet wat hij hoorde. "Wat moet je met zoveel geld?", vroeg hij. Dat was bestemd voor een koffer en laarzen en een goed jack. Verder moest ik de reis- en verblijfkosten zelf voorschieten en o wee als je een fout in je declaratie maakte.

Maandag brak aan en ik vertrok met de eerste trein na half acht. Ik had vooraf nog even contact gehad met de heer Berg en ik ontmoette hem in Lage Zwaluwe, waar hij voor enkele weken logies had geregeld in een hotel. We kleedden ons om en maakten ons klaar om op pad te gaan.
Zo ging ik dus die eerste dag met de leraar-topograaf mee naar buiten. In de fietstas had ik een plankje van 50 x 50 cm met daarop een in Delft voorbereide luchtfoto, vastgemaakt met elastieken. Die voorbereiding bestond voornamelijk uit ingetekende bebouwing, uitgelezen met behulp van een stereoscoop. Omdat ik direct na mijn overplaatsing naar buiten moest, was deze voorbereiding al eerder door een andere topograaf gedaan. Op mijn plankje had ik ook het overeenkomende fragment van de vorige uitgave van de kaart 1:25.000 bevestigd om de aardrijkskundige namen te controleren.
We begonnen in een poldergebied, eenvoudig terrein, waar je niet veel details tegenkomt. De heer Berg leerde mij te kijken, te kijken en nog eens te kijken. Zoek eerst de plaats waar je staat op de foto terug! Daarna begint het optekenen of eigenlijk het ingraveren van de terreingegevens die je ziet. Dat gebeurt met een stifthouder met daarin een scherpe naald, een soort grammofoonnaald. Met die naald graveerde je de lijnen van sloten waar je vóór stond en daarbij werd aangegeven in welke categorie deze viel, of er water in stond en hoe breed de sloot was (tot 3 m., 3 tot 6 m., of breder dan 6 m.). Deze gegevens worden met speciale tekentjes aangegeven en in de foto

Fred in het veld tijdens de terreinverkenning, De Krim 1962

gegraveerd. Verder werd in diezelfde polder veel aandacht besteed aan de voorstelling van de waterhuishouding: waar liggen de duikers en bruggen, naar welke kant stroomt het water, waar liggen de sluisjes en de stuwen om de polder op peil te houden?
Ook het bodemgebruik werd in kaart gebracht met bepaalde lettertekens. Deze werden later "vertaald" in vlakkleuren voor bouwland, weiland, bos e.d. op de kaart. Alle topografen werkten uiteraard met dezelfde tekens, zodat iedereen de bewerkte foto van een ander kon lezen.
Dan kwam je op het erf van een boer. Je bekeek het huis met de opstallen en bepaalde of het juist was ingetekend bij het voorbereiden onder de stereoscoop. Ter plaatse besliste je om een te klein schuurtje of kippenhok weg te laten. Je belde aan om te vertellen waar je mee bezig was en je vroeg toestemming om waar nodig het land in te gaan. Ook vroeg je naar de namen van de boerderij, de polders en de waterlopen. Bij de verkenning werd ook de breedte van de wegen opgemeten om de classificatie vast te stellen: autosnelwegen, hoofdwegen, polderwegen, slecht verharde wegen, zandwegen met of zonder fietspad erlangs en voetpaden.
Onderweg zochten we een goed plekje om wat te eten en te drinken. Daarna ging het weer verder met het werk. Het begon waarachtig al op een stukje kaart te lijken! We kwamen samen weer andere dingen tegen, zoals boomgaarden. Rond 3 uur gingen we terug naar het hotel. Ik was die eerste keer behoorlijk moe. Je kleedde je om en ging een kop thee drinken en daarna terug naar je kamer om de hele afgelegde route nog eens op de luchtfoto na te gaan en te zien of je alle lijnen goed had gegraveerd. Om half zes gingen we aan tafel en daarna ging je alles voor de volgende dag klaarleggen.
De volgende ochtend gingen we verder met de terreinverkenning, op de plek waar we de vorige dag geëindigd waren. Het was van groot belang daar precies bij aan te sluiten, want er werd anders snel wat vergeten. En dan volgden weer de aanwijzingen van de leraar: Het goed aangeven op de luchtfoto was erg belangrijk voor de tekenaar die later aan de hand van de opgetekende luchtfoto de definitieve kaart moest tekenen. Al gaven wij het op de foto aan in weer en wind en "uit het losse handje", later mocht de tekenaar niet op problemen stuiten om de gegevens te verwerken. Hij kon het ons ook niet vragen, want we waren een half jaar weg uit Delft.

Zo hebben we samen de eerste week volgemaakt. We werkten toen nog tot zaterdag rond het middaguur.
Thuisgekomen vroeg mijn vader honderduit. Hoe het was in het hotel en met mijn leraar? Ik vertelde dat hij heel gemoedelijk met mij omging en mij leerde kijken naar alles wat je in het veld tegenkomt en hoe je alles moest noteren.

De tweede week: het wordt al moeilijker

Na het weekend vond ik het niet erg om weer af te reizen naar Zevenbergschen Hoek. Daar aangekomen konden we niet naar buiten vanwege de regen. Luchtfoto's kunnen geen water verdragen. Je blijft dan op je kamer en met de zakstereoscoop ga je de nog niet voorbereide luchtfoto's van je gebied uitlezen. Ook deden we wat schrijfwerk in verband met de namen, uit welke bron we die hadden, met mogelijk een vermelding van de betrouwbaarheid.
De volgende dag was het droog, zodat we weer aan de slag konden. Van de weg af gaan betekende ploeteren op de natte zware kleigrond. Daar werd je goed moe van. Topograaf-zijn vergt een goede conditie en ook een beetje bru-

taliteit. Als je achter in het veld moet zijn en je ziet niemand, dan kun je niet eerst vragen of het is toegestaan. Een enkele keer pakte dat verkeerd uit, maar na een vriendelijke verontschuldiging en het laten zien van z'n eigen stuk land op de luchtfoto, was de boer gerustgesteld en ging je bijna als vrienden uit elkaar. Soms werd je zelfs uitgenodigd voor een kop koffie. De maandag daarop kwam er een nieuwe leerling bij en zo waren we met een heel stel leerlingen samen met onze leraar in hetzelfde gebied en in hetzelfde hotel. Dat was aan tafel en in de avonduren heel gezellig. De heer Berg lustte graag een borreltje en er waren altijd wel rondreizende vertegenwoordigers die een kaartje wilden leggen.

Na een aantal weken was mijn eerste blad (44CN) voor de helft gereed en verhuisde ik naar Zevenbergen, waar we samen in een particulier kosthuis terechtkwamen. Voor het eerst liet de heer Berg mij alleen m'n gang gaan in het veld en dat beviel me goed. Na een paar dagen ging hij dan met mijn opgetekende foto het veld in en gaf met vetpotlood de fouten aan. We gingen alle tekortkomingen samen goed na, zodat ik er veel van leerde.
Het bleef kijken en nog eens kijken. Het terrein werd steeds meer gedetailleerd: wegen met bomen aan de linker- en rechterkant of alleen aan één kant; een nieuwbouwwijkje, daarna een deel van het stadje; het gemeentehuis en het postkantoor. Zo bouwde je na weken een hele kaart op. Dat gaf een goed gevoel. Ik maakte ook steeds minder fouten, maar het geoefende oog van de meester vond altijd wel wat. Mijn collega-leerling Jan Brouwers zat in Etten-Leur en daar moest ik vervolgens naar toe. We verbleven er in een hotel in een kamer met als tussenmuur slechts een stuk hardboard, zodat we het kind van de eigenaar daarachter konden horen. Het kind was nogal onrustig en we sliepen slecht!
Ook kreeg ik voor het eerst bezoek van de directeur, de heer Bramlage. Ik had als jongeman de zenuwen, dat kan ik me nog heel goed herinneren. De heer Berg stelde me zoveel mogelijk gerust en verzekerde me dat het wel goed kwam. Ik had een stuk bos in kaart gebracht en dat ging de directeur bekijken. Op een kruising van wegen stond hij rondom zich heen te kijken en vertelde mij dat ik goed de verspringing van de brandgangen in de gaten moest houden. Verder vond hij dat het getekende er goed uit zag. Wat een opluchting! Hij stapte weer in zijn dienstauto - met chauffeur - en ik heb hem verder buiten nooit meer gezien.

De hospita kijkt toe bij het uitwerken, Ede 1971

Alleen op pad in Friesland

Het werk in Brabant was klaargekomen en we gingen terug naar Delft. Ik kreeg de opdracht om voor het eerst alleen op reis te gaan, naar blad 11 Heerenveen met als standplaatsen Akkrum en Terhorne. Mijn fiets stuurde ik per trein vooruit en op maandag zat ik zelf in de trein naar het verre noorden. Ik stapte uit in Akkrum en daar sta je dan met een loodzware koffer en twee fietstassen. Mijn fiets was gelukkig aangekomen. Met de tassen aan de fiets gehangen en de koffer achterop ging ik eerst rondfietsen om onderdak te vinden. Nu ben ik erg gesteld op persoonlijke contacten en bovendien was het enige hotel nogal aan de dure kant. Daarom vroeg ik op straat naar mogelijkheden voor een particulier onderdak en ja hoor, naast het postkantoor woonde een oude dame die nog wel een commensaal in huis wilde nemen. Er zat al een jongeman van de Nederlandse Spoorwegen, maar ik kon er nog wel bij. We maakten kennis, ik kleedde me om en ging het veld in.

Het eerste wat me opviel was het vele groen, rondom was alles weiland. Bij de voorbereiding had ik op de luchtfoto's veel water gezien, en daarom reed ik eerst naar een lange strekdam in het grote meer. Daar begon ik met de

verkenning van een prachtig stukje Nederland: veel kleine polders met hier en daar boerderijen, die vaak Friese namen hadden. Goed opletten om deze correct over te nemen!
Over die Friese namen heb ik nog een leuk verhaal. Een collega reed eens een oprijlaan van een boerderij op en zag op het hek een naam staan. Hij nam die over op zijn luchtfoto: "Tink om é hûn", en ging verder. Veel later kwam hij langs een ander huis met een hek en een bordje, waarop stond: "Pas op de hond". Toen begreep hij het! Het was een prettig terrein om in kaart te brengen. Soms moest ik van een roeibootje gebruikmaken om op eilandjes te komen en de juiste plek van watermolentjes te bepalen.

Toen ik in Akkrum afscheid nam, liet ik een blikken doosje met Haagse hopjes achter voor de goede zorgen. Dat komt na vele jaren nog boven drijven! Van Akkrum ging ik op de fiets met alle bagage naar Terhorne en kwam daar bij een huisschilder in huis. Inmiddels was ook de heer Berg al een keer langs geweest om mijn werk te controleren. En weer vond hij fouten! Je had daar weer andere terreindetails dan in Brabant, en ook dat moest ik goed leren karteren, zoals kleine kades en wallen om plassen en meertjes.
Ik vergat nog iets heel speciaals te vertellen over het optekenen van de luchtfoto. Met de graveernaald trok je een soort moet (overblijfsel van een vouw) in het fotobeeld. Als alles klaar was, moest je het getekende beeld beter zichtbaar maken door de foto in te zwarten met … schoensmeer!

Het was weer tijd om elders aan het werk te gaan. Ik kreeg het beboste gebied van Oranjewoud voor mijn rekening en dat viel mij niet mee. Ik had al die tijd in het open poldergebied doorgebracht en dan nu in het bos met een bladerdak boven je hoofd. Dat was eigenlijk niets voor mij, maar ik heb het blijkbaar toch goed in kaart gebracht, zoals bleek bij de controlebezoeken van de heer Berg.

In de Drentse bossen

Na het werk in Friesland gingen we enkele dagen terug naar Delft om de nieuwe foto's voor te bereiden. Ditmaal werd het Schoonoord in Drenthe. We reisden eerst met de trein naar Assen en daarna verder met de bus en de groene legerfietsen er bovenop. Bij de brug over het Oranjekanaal stapten we uit. Er was zojuist een nieuw hotel gebouwd, waar we als de eerste gasten onderdak vonden.
Schoonoord was maar een dorpje. Ik ging weer de bossen in en kreeg te maken met allerlei heuveltjes, die verspreid in het bos lagen. Deze waren met de stereoscoop goed uit te lezen en ik hoefde alleen in het veld wat correcties aan te brengen. Ook moest je nagaan wat voor soorten bos er groeiden. Percelen lage dennen en hoge dennen, loofhout en laag loofhout werden met speciale lettertekens op de foto aangegeven.
Dit alles gaf uiteraard de situatie aan van de dag dat jij er stond. Je zou denken dat het bos er wel lange tijd zo zou blijven uitzien. Toch maakte je mee dat ze bij wijze van spreken achter je rug de grote bomen kapten. Overigens gold dat evenzo voor het open veld, waar de verkenning ook altijd een momentopname is. In de praktijk blijkt in vele gebieden een voortdurende wisseling van bouwland en weiland voor te komen. Overigens is dat wel een voordeel voor de topograaf: zo blijft hij voortdurend van werk verzekerd!
Je kwam heidevelden tegen met vliegdennen en bosopslag, en ook grote heidevelden waar vroeger turf was afgegraven, nog af te leiden uit het vóórkomen van vele steilrandjes. Soms lagen in heidevelden waterplassen en drassige stukken, die omgrensd moesten worden en van een symbool voorzien.
De kanalen in Drenthe bleken vaak diep beneden het maaiveld te liggen. De steile oevers werden met een arcering aangegeven op de foto. Zo vlogen de eerste dagen om. In de avonduren kwamen er wat jongelui en wij gingen hen leren rolschaatsen in de feestzaal.

Het werk in Drenthe liep ten einde. Na een lange busreis kwamen we aan in Assen, waar we vele collega's ontmoetten, die van alle kanten kwamen. Ook oudere, ervaren topografen sloten zich erbij aan. Gezellig om onderweg de verhalen van iedereen te horen; waar ze in pension zaten, hoe het eten was en hoe het werk vorderde en wat ze allemaal aan nieuwe dingen waren tegengekomen. Wij hadden bij-

voorbeeld in Schoonoord te maken gekregen met het nieuwe openluchtmuseum, waarin plaggenhutten waren nagebouwd. Je moest je goed afvragen hoe dat in kaart te brengen. We mochten bij de terugreis op zaterdagmiddag pas rond twee uur in Den Haag aankomen. Dit was van belang voor het afsluiten van je declaratie; een gewichtige zaak! Als er een fout in de declaratie was gemaakt, moest je langer op je geld wachten en raakte je voorschot volledig op.

Dagelijks uitwerken van de verkende foto met collega-leerling Flip Rieff, Heerenveen 1956

Het binnenwerk in de winterperiode

Het programma liep op z'n eind en alle topografen kwamen naar Delft terug. Je had dan een half jaar om alles na te kijken wat door de tekenaars volgens de voorgeschreven maten op plastic tekenvellen was getekend. We moesten zelf de gemeente-, provincie- en rijksgrenzen intekenen, evenals de laatste gegevens omtrent nieuwe wegen. Na dit correctiewerk werd langs fotografische weg een gids gemaakt om de vlaktinten in te kleuren. Dit was de basis voor een kleurmodel dat in het verdere productieproces nodig was voor de kleurgescheiden productie van originelen. Zo werden op dat model de blauwe lijnen aangebracht en alle percelen met kleurpotlood ingekleurd volgens de lettertekens die je buiten op de foto's had aangebracht: lichtgroen voor weiland, paars voor heide, geel voor zand, donkergroen voor bos. De wegen werden ingekleurd naar hun indeling in autosnelwegen, doorgaande wegen, gewone verharde wegen, slecht verharde wegen en fietspaden. Verder werd de positie van de postkantoren, gemeentehuizen en politiebureaus aangegeven. Dan werd op een andere gids het namenmodel gemaakt. De grootte van de plaatsnamen werd afgeleid uit gegevens van de Volkstelling. Op dat model bracht je met rode inkt alle plaatsnamen aan, rekening houdend met het nieuwe kaartbeeld. Daarna volgden de streeknamen en poldernamen, ook ingedeeld naar grootte afhankelijk van de oppervlakte. Dan de boerderijnamen, de namen van waterlopen en wateroppervlakten in het blauw en de nummering van kilometerpalen en grenspalen. Alle modellen werden zorgvuldig gecontroleerd door de heer Berg. Dat gaf bij de eerste modellen die je maakte een hele schrik. Hij vond altijd zaken die je vergeten was.

De kastanjeboom loopt weer uit

De lente kwam er aan, de kastanjeboom liep weer bijna uit. Na enkele weken voorbereiding vertrokken we voor de eerste terreinverkenningen in het nieuwe seizoen. We hadden gevraagd om dienstfietsen met een versnelling te krijgen, maar dat zat er niet in. Wat de fiets betreft heb ik trouwens nog een aardig verhaal. Tijdens het werk in de buurt van Borculo werd ik plotseling wakker, liggend op de grond. Mijn voorvork was gebroken en ik was op de grond gevallen. Wat een toestand! Hoe lang ik daar gelegen had, kon ik me niet meer herinneren. Ik zocht mijn spullen bij elkaar en ben naar mijn verblijfadres gaan lopen. Later hebben we de fiets opgehaald en daarna ben ik met bus en trein naar huis gereisd. Later kreeg van de heer Ooms te horen dat ik mij eerst met een dokter in verbinding had moeten stellen en dan pas afreizen. Zo'n valpartij had immers nog een hele nasleep kunnen krijgen.

We kregen steeds meer ervaring in het werk en daarom werden we ook belast met zwaardere terreinverkenningen. Zo kreeg ik op gegeven moment blad 40 Arnhem toegewezen. Maak je borst maar nat, dacht ik. Samen met een collega vond ik een pension in de buurt van de koepelgevangenis bij een bewaker. De Ginkelsche Hei met zijn vele voetpaden lag in mijn

gebied. Ik had gezien dat er om de staatsbossen een groot hek stond, dus ging ik eerst naar de boswachterij Planken Wambuis om mij te melden. De boswachter vond het een prima idee, want hij wilde wel een nieuwe kaart! Ik kon iedere dag de sleutel ophalen en 's middags terugbrengen. Het werk in de bossen viel mij niet mee. Om 8 uur ging je door het hek en in de middag kwam je er weer uit zonder iets of iemand te hebben gezien, nog geen konijn. Toch beleefde ik er nog iets bijzonders. Op een gegeven moment vond ik een rustplek om een boterham te eten. Ik liet mijn gedachten in al die stilte gaan en moest denken aan wat zich hier in de oorlog op de heide had afgespeeld. Stel dat je hier nog een skelet vond, dan zou je je toch rot schrikken. Ik keek achterom en zag boven het zand een witte hand uitsteken. Bij nadere beschouwing bleek het een gipsen hand te zijn. Nu had ik wat verder weg een padvindersonderkomen gezien. Zij hebben wellicht een sporenzoektocht gedaan of zoiets. Een mooi verhaal, maar het zit na al die jaren nog in mijn hoofd. Ik hoef geen bos meer te verkennen. Het is mij te stil en je ziet de hele dag geen mens. Er waren collega's die het heerlijk vonden om de hele dag alleen te zijn. "Ben je misschien bang?", vroeg er wel eens één. En om eerlijk te zijn: diep van binnen wel!

Ik word topograaf

Inmiddels was ik bevorderd tot topograaf. Ik weet nog goed zoals dat plechtig plaatsvond op de kamer van de toenmalige directeur Van Roermund. Overigens had ik vóór hem al drie directeuren meegemaakt: de heren Von Frijtag Drabbe, Bramlage en Den Hengst. Die laatste kon je het beste op bezoek hebben tijdens de buitendienst. Na de ontmoeting vroeg hij allereerst waar we koffie konden drinken. "Laat je fiets maar staan, en stap in mijn auto", zei hij dan. Hij reed zelf en praatte graag over auto's. Ook wilde hij weten wat een buskaartje van Assen naar Buinen kostte (net een mens!). Na een kop koffie ging hij weer. Ik kreeg eens tijdens het werk in de Peel een telegram dat hij zou komen. Het was onder lunchtijd en om goed voor de dag te komen had ik een heerlijke salade laten klaarmaken. Maar hij kwam niet binnen, hij vond het veel leuker om rond te rijden door de Peel.

Het volgende werk diende zich al weer aan. Ik ging voor het eerst een grote stad in kaart brengen. Weer even een schrik! Hoe doe je dat en wat kom je allemaal tegen in een stad als Groningen?
Op maandagochtend wachtte eerst een lange treinreis. Ik ben begonnen in Haren en werkte vandaaruit naar het stadscentrum toe. Aanvankelijk was ik nog bang dat het me niet zou lukken. Toen ik eenmaal in Groningen een onderdak had gevonden, ging alles beter. Ik kwam in contact met een journalist van het *Nieuwsblad van het Noorden*, die graag een artikel wilde schrijven over het verkenningswerk, met een foto van mij erbij. Het artikel besloeg bijna een hele krantenpagina.
Ik ging van Groningen door naar Hoogezand-Sappemeer en kwam in een pension terecht met onderhoudsmonteurs van de gasputten in Slochteren. Met zo'n hele groep bij elkaar aan tafel was het heel erg gezellig. Overdag kwam ik er wel eens een tegen in het veld. Ook heb ik de nieuwe weg van Groningen naar Winschoten in het terrein moeten intekenen, want deze stond nog niet op de foto. Dat was een hele klus.

De rust van het platteland

Van Groningen ging ik door naar Oldemarkt. Om te beginnen had ik voor de eerste dag een route uitgezet, maar dat liep niet goed af. Ik kwam voor een sloot te staan, waar ik overheen zou moeten springen om tijd te winnen.

Voorbereiding van de verkenning op kantoor, Delft 1966

Ik gooide mijn plankje met foto over de sloot, nam een aanloop en toen ik af wilde zetten, zakte ik tot mijn middel in de bagger. Wat een toestand! Een draglinemachinist heeft me eruit geholpen. Ik ben direct naar mijn pension gereden. Toen ze me rijdend door het steegje naast het huis zagen aankomen, schreeuwden ze het uit: "Wat is er gebeurd?" Ze hebben mijn kleren drie keer uitgewassen, maar de stank bleef. Veel later bleek ik er een hernia aan overgehouden te hebben. Van Oldemarkt ging ik door naar Kalenberg. Wat een oord, het laatste stuk was alleen te bereiken met de fiets of lopend. Ook daar vond ik een pensionadres; de dochter des huizes van een jaar of 20 had nog nooit in een bus of trein gezeten!
De eerste dag kreeg ik al snel in de gaten dat dit een terrein was voor een boot. Het waren allemaal losse stukken land, die leken te drijven op het water. Volgens de voorschriften moest ik vaststellen waar er windmolens stonden en van welke soort die waren. Uit de luchtfoto kon ik dat niet afleiden, dus moest ik er naar toe gaan. Zo zat ik de hele dag in een roeiboot. Voorwaar geen slecht leven in het beroemde gebied van de Weerribben.

Nadien was Drenthe aan de beurt, op de standplaats Ruinerwold. Het omliggende gebied bestaat daar uit lange, smalle stroken met heggen en begroeiing ertussen. Je kunt er niet veel zien als je daar tussen loopt. Mijn afdelingshoofd, de heer Ooms, had mij gevraagd om als proef speciale aandacht te geven aan de overgang van greppels naar sloten. Dat bleek een heel werk te zijn en na een paar uur was ik door het vele lopen goed uitgeteld. Je werd er dol van: waar sta ik nu, is het nog wel een greppel of al een sloot? Bij de vorige ben ik het vergeten, want ik zat net vast in het prikkeldraad. Na een week heb ik de heer Ooms laten zien wat ik gedaan had. Ik heb hem verteld dat ik er nog niet zeker van was of het wel klopte. Toen hoefde het helemaal niet meer, want het kostte te veel tijd.

Ik ga het klooster in

Na het hoge noorden ging ik naar Limburg voor een nieuw avontuur. Ik had als standplaats Cadier en Keer gekregen. Op de kaart leek het al niet veel en een hotel zou er ook wel niet zijn. Nu, dat klopte. Na hier en daar vragen kwam ik bij een klooster. Ik belde aan en werd binnengelaten door een non in burgerkleding. Pater Frans werd erbij geroepen. Ik vertelde wat de bedoeling was, liet mijn identiteitspapieren zien en hij nam mij mee naar een mooie kamer. Hij vertelde ook dat de bewoners alles samen deden. Na het eten moest iedereen helpen bij het afwassen, afdrogen en opbergen. Ik dacht bij mezelf: "Ik zie wel hoe het er hier aan toegaat." Ik was allang blij dat ik een onderdak gevonden had. Het klooster bleek een centrum te zijn voor mensen die als vrijwilligers uitgezonden werden naar de Derde Wereld. Het was er elke avond gezellig met allerlei verschillende mensen om je heen, samen eten en daarna de afwas!

Overdag was het werken geblazen, daarvoor was ik immers hier gekomen. Voordat ik de eerste lijn op de luchtfoto had staan, was ik al goed moe. Voor je gevoel moest je altijd de heuvel op om te beginnen. Wat je in kaart moest brengen, viel uiteindelijk wel mee. Dat heb ik trouwens altijd goed en met veel plezier mogen doen. Je zet je fiets ergens neer en loopt het veld in. Eerst een steile kant beklimmen en dan doorlopen en aantekeningen maken. Je ziet wat verder weg nog iets en je blijft doorlopen. Dan schrik je plotseling, want je weet niet meer waar je fiets staat met de tassen vol waardevolle spullen. Dus weer snel terug naar de fiets.
Het is wel jammer, want eigenlijk had ik daar in het veld nog wel meer willen bekijken."Dat doen we dan later wel vanaf de andere kant, als dat mogelijk is," dacht ik dan. Soms merkte je later pas bij het uitwerken, dat je iets vergeten was en je gedwongen was de volgende dag nog eens naar hetzelfde punt te gaan. Zo liep ik in het mooie Limburgse heuvelland wat af om alles goed in kaart te brengen.
Aan het eind van de dag moest ik dan, vermoeid en wel, ook nog terug naar huis, het klooster. Een hele fietstocht omhoog en omlaag en vaak ook lopend naast de fiets.
Als ik alles op mijn kamer zat uit te werken, kwamen die vrijwilligers soms kijken hoe ik de foto's bijwerkte en hoe het al op een kaart ging lijken. Ze hadden er bewondering voor en dat was leuk om te horen.

Maastricht

Jaren later heb ik de stad Maastricht in kaart moeten brengen, een mooie stad, maar ook één met steile hellingen. Dat betekende veel lopen. Ik verkende er ook het terrein van de ENCI en het gebied van de Sint Pietersberg. Wat een klus! Meestal onderbrak ik het werk in het steilere gebied door een redelijk vlak stuk terrein op te zoeken en even bij te komen. En dan de volgende dag de berg weer op.
Bij de voorbereiding in Delft had ik al door de stereoscoop gezien dat boven op de Canneberg bosschages stonden met een merkwaardige ronde vorm. Dat leek niet natuurlijk. Ik ging dus speciaal naar boven om te zien wat dit voorstelde. De voorafgaande dag had ik het aansluitende werk al gedaan en ik had toen een legerofficier met een rode band om zijn pet zien lopen. Toen ik beneden kwam, was hij, vreemd genoeg, ineens verdwenen. Toen ik boven aankwam, zag ik in de bosschages grote buizen, blijkbaar om lucht aan te zuigen. Daarna ben ik weer teruggelopen. Onder aan de berg op het parkeerterrein stonden bussen met militairen van de NAVO, die de berg ingingen. Later bleek mij dat het een zeer geheim object was. Alle vliegtuigen die richting Nederland vlogen worden daar geregistreerd. De bosschages waren dus bedoeld als camouflage.
Na een paar weken had ik de stad en het buitengebied klaar en kreeg ik opdracht om over de grens een snelle verkenning in België uit te voeren, hoofdzakelijk gericht op de wegen. Om van Maastricht niet iedere dag een grote omweg te moeten maken heb ik aan de sluiswachter toestemming gevraagd om over de stuw in Bergharen te mogen. Dat was goed.

Werk aan de winkel in Amsterdam

Enkele jaren later kreeg ik bij de werkverdeling weer eens de schrik in de benen. Ik moest gaan verkennen in Amsterdam. Ik liet niet blijken er tegenop te zien, maar er ging beslist wel wat door mij heen. Eerst werkte ik vanuit een pension in Badhoevedorp. Fietsend over de nieuw-aangelegde rijksweg heb ik het grote klaverblad aldaar ingetekend. Tijdens dat werk stopte op een gegeven moment een kantonnier van Rijkswaterstaat naast mij en vroeg wat ik aan het doen was. Hij nodigde mij uit om na het gereedkomen naar de directiekeet te komen voor koffie met gebak, want het klaverblad zou die dag geopend worden. Wat een geluk had ik weer gehad, want net zo makkelijk kom je een dag later en dan raast het verkeer aan alle kanten langs.

Voorzichtigaan ben ik daarna begonnen met een stuk van de grachtengordel, tot ik een telegram kreeg voor een bezoek van de heer Geudeke, die toen nog maar kort bij de dienst was. We spraken af voor het Olympisch Stadion, we begroetten elkaar en hij vroeg of hij met mij mee mocht lopen om te zien hoe ik dit werk nu wel precies deed. Samen gingen we straat in en straat uit op zoek naar postkantoren, kerken, namen van straten en pleinen, tramlijnen, hoogbouw, ziekenhuizen. Wat is er al niet te vinden in zo'n grote stad. En dan ook nog het Amsterdamse Bos met al z'n paden, dubbele paden, fiets- en voetpaden vlak naast elkaar. We kwamen door een straat waar de verloofde woonde van de heer Geudeke, die later zijn vrouw is geworden (en hij werd dus mijn directeur). Zo hadden we samen een paar leuke uren.

Daarna heb ik een onderdak gevonden in Buitenveldert, dichter bij de binnenstad. Dat was een heel werk, waarbij je ook nog heel goed op het verkeer moest letten en drie keer kijken voordat je het op de luchtfoto zet. Ik bleek een gave voor dit werk te hebben. Als ik het goed had bekeken, bleef het in mijn geheugen hangen en kon ik het zelfs na enkele dagen nog goed uittekenen. Het is allemaal goed gekomen met die stad, hoewel ik de binnenstad wel smerig vond, maar ook zo mooi en apart.

Na Amsterdam heb ik nog meer grote steden in kaart gebracht. Ik kwam steeds weer andere dingen tegen, zoals Rotterdam met veel hoogbouw, radarposten langs de rivier. Ze waren in die periode bezig om de spoorlijn ondergronds te maken. Zie er dan maar eens achter te komen wat ze met de oude baan gaan doen. Bovendien kreeg ik vaak van mijn collega's nog diverse briefjes mee met vragen over hun deel van het werk, dat op mijn werk aansloot.

Schiermonnikoog: een prachtig eiland

De Waddeneilanden waren weer eens aan de

beurt. Mij werd gevraagd om naar Schiermonnikoog te gaan. De voorbereidingen waren al klaar en ik kon op pad. Om 3 uur in de nacht reed ik van huis weg en na een hele tocht kwam ik rond 7 uur in de ochtend aan te Lauwersoog. De veerboot voer net de haven uit, wat een pech! Dat was een van de redenen dat ik niet zo voor de eilanden voelde, wat een gedoe! Nu is er genoeg te zien en te beleven in zo'n haven, dus ik kwam de tijd wel vlug door. De volgende boot was voor mij en een stuk varen naar het onbekende is altijd leuk.
Van de aanlegsteiger aan de overkant fietste ik naar het dorp. Op de boot had ik al geïnformeerd of iemand een adres voor onderdak had, en dat kreeg ik ook. Na kennismaking in het pension en met de terreinkleding aan ging ik op weg. Ik was na de eerste dag al gek op dat eiland. De opdracht om het weekend op het eiland te blijven als ik vrijdags niet gereed zou zijn met het werk beviel me prima.

Er was me gevraagd om van de baak op de noordpunt van het eiland een foto te nemen voor het triangulatie-archief. Deze baak lag op het Willemsduin, waar ik te voet naar toe moest. Ik was eerst langs de boswachter gegaan om te vragen hoe laat het hoog en laag water was. Je moest op die tocht drie kreken doorwaden en hij vertelde mij hoe ik dat moest aanpakken. Het was mooi weer en hij wist dat ik die dag in de duinen was op weg naar de baak. Mijn fiets had ik ergens neergelegd, in de hoop deze weer terug te vinden(!). Ik was gespannen en had in de stilte het idee dat ik niet alleen was. Ik zag er voetstappen. Daar kwam de eerste kreek en met mijn laarzen aan ging dat goed. Ik had het al goed warm met alles wat ik bij mij had: luchtfoto's, verrekijker, camera, eten en drinken. Toen ik het volgende duin over was zag ik de baak in de verte liggen. Even daarna stond ik voor de tweede spreng en ook daar kon ik goed overheen. De tijd liep door en daar was de derde al. Na een aantal minuten stond ik bij de baak, moe en warm van het sjouwen en van de spanning. Eerst heb ik enkele foto's gemaakt. Ook vond ik de Rijksdriehoekssteen, waarvan ik een foto maakte. Daarna ben ik even gaan zitten om uit te blazen, maar dat zat niet lekker omdat ik besefte dat het water straks op zou komen. Wat zou ik op de terugtocht al niet tegenkomen. Ik heb er even gezeten en genoten van de duinen, de zee en de stilte. Op de terugweg was ik op tijd over de kreken en onderweg zag ik vanaf een hoge duintop iemand lopen. Dat waren dus de verse voetstappen. Mijn fiets lag er gelukkig nog en ik ben rustig gaan zitten eten en me daarna gaan afmelden bij de boswachter.

Het einde in zicht

En dan kwam daar mijn laatste blad. Het is triest, maar de jaren zijn voorbij gevlogen. Het was een gebied op de Veluwe (blad 27DZ). Onderdak vond ik in Vaassen. Het was een gebied met veel bossen, die overigens in verband met de bronsttijd gesloten waren. Ik moest er toch in, want ik had gezien dat er veranderingen waren. Na een uurtje in alle stilte gewerkt te hebben, kwam er een jeep aangereden met de jachtopziener. Ik dacht direct aan een uitbrander en een bekeuring, maar toen hij eenmaal de luchtfoto zag, was hij verkocht: alles ging heel vriendschappelijk en ik kon mijn gang gaan in dat gebied. Mijn allerlaatste standplaats op dat laatste blad was Terwolde. Ik had daar al jaren eerder bij iemand onderdak gekregen en ze bleken mij nog te kennen. Ik herinner me nog levendig dat ik m'n laatste aantekeningen in de foto graveerde. Veertig jaren zaten er op.

Afscheid van Fred in 1990

Afscheid in 1989

In 1989 werd de dependance in Delft, waar ik na de verhuizing van het bedrijf naar Emmen had gewerkt, gesloten. Alle toen nog werkzame oudere collega's namen gezamenlijk afscheid. Directeur Geudeke sprak mooie woorden van dank en wenste ons het allerbeste. Vervolgens zou ieder op zijn beurt naar voren komen om een cadeau in ontvangst te nemen. Ik schrok toen ik mijn naam als eerste hoorde. Normáliter gebeurt dat op alfabetische volgorde van A tot Z. Grapje van de heer Geudeke, die nu maar 's met de Z begon!

Ik kreeg een mooi boek met Bonnebladen, samen met de bekende oorkonde. Ook kreeg ik een fiets uit glas geblazen, gemonteerd op een houten sokkel met een koperen strip met daarop 44CN – 27DZ. Mijn eerste en mijn laatste verkenningsblad. Ik heb een fijne tijd gehad en als ik in Delft wandel om niet zo stijf te worden en dan de stadsbibliotheek even binnenga om een krantje te lezen, kijk ik heel vaak even in de topografische provincie-atlas, getekend door mijn collega's van de Topografische Dienst. Vol bewondering voor wat er allemaal op de kaart staat!

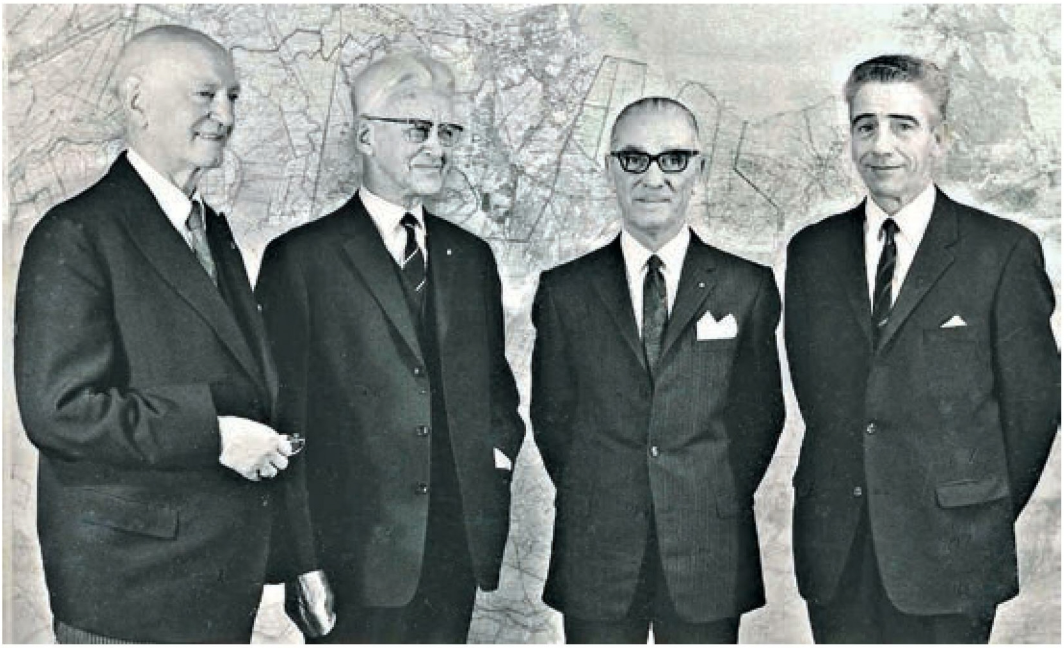

Vier directeuren tijdens Fred's werkzame periode
v.l.n.r. C.A.J. von Frijtag Drabbe, J.H. Bramlage, W.F. den Hengst, ir. J.A.C.E. van Roermund

Historisch nieuws

Expositie TU Delft
In de grote hal van de TUBib wordt een overzicht gemaakt van de bijzondere collectie van de TUDelft.
In die opstelling komt ook de theodoliet (Pistor & Martins) te staan die Stamkart gebruikt heeft voor de twee triangulatie. Deze triangulatie is na de dood van Stamkart gestopt. En door de jongere garde van wetenschappers (L. Cohen Stuart e.a.) afgekeurd. Aan mij is gevraagd om een verhaal bij dit instrument te vertellen. Gelukkig is er een groene publicatie van aanwezig.
Joop Gravesteijn

Interview Joop Gravesteijn
(Met illustraties: https://www.tudelft.nl/library/over-the-library/tu-delft-library-presenteert/landmeten-in-mesdags-tijd/interview-joop-gravesteijn/

Hoe nauwkeurig was Mesdag eigenlijk?
We vragen het Joop Gravesteijn
Speciaal voor de tentoonstelling "Vanaf het hoogste punt: Landmeten in Mesdags tijd" is door studenten van de TU Delft onder leiding van hoogleraar Ramon Hanssen (Geoscience & Remote Sensing) een landmeetexperiment op het Panorama uitgevoerd. Het doel was te achterhalen waar Mesdag precies heeft gestaan op het Seinpostduin bij het maken van zijn Panorama. Hoe nauwkeurig was Mesdag eigenlijk en hoeveel artistieke vrijheid veroorloofde hij zich? De bijzondere resultaten van deze 'landmeting in het verleden' worden in de tentoonstelling gepresenteerd en toegelicht.

Kunst en techniek lopen synchroon
Vooruitlopend op die resultaten vraag ik Joop Gravesteijn (zie kader) hoe nauwkeurig híj denkt dat Mesdag is geweest bij het schilderen van zijn Panorama. Voordat hij antwoord geeft, laat Joop me graag een prachtig instrument zien, een Chambre Claire Universelle.

Joop Gravesteijn is steun en toeverlaat van het Team Academisch Erfgoed als het gaat om landmeten en landmeetinstrumenten. Eigenlijk wilde Joop Civiele Techniek gaan studeren aan de HBO. Toen hij niet werd toegelaten, is hij het vakgebied landmeten ingerold. Na zijn afstuderen en diensttijd is hij naar Ethiopië gegaan om te helpen bij de aanleg van een suikerrietonderneming in de woestijn. Terug in Nederland heeft hij zich beziggehouden met vrijwillige ruilverkaveling in de Achterhoek. Hierna is hij bij Philips aan de slag gegaan als programmeur. In die combinatie van landmeter en programmeur is hij vervolgens bij de TU Delft komen werken als rekenaar, bij Geodesie. Hij was begeleider bij de zomerkampen Basistechniek Landmeten, waarbij alle studenten drie keer drie weken op een zomerkamp moesten om de basisprincipes van het landmeten te leren. Daar is z'n liefde ontstaan voor het echte landmeten.

Aan het einde van de rit is Joop betrokken geraakt bij het academisch erfgoed. Er is hem gevraagd om deel te nemen aan de overdracht van de collectie aan het toenmalig Techniekmuseum. Hij mocht er 0,1 fte per week tijd aan besteden. Ondertussen was er vanuit de wetenschap een sectie ontstaan over de geschiedenis van de geodesie en landmeetkunde, die tot de oprichting van de **stichting de Hollandse Cirkel** *leidde. Joop is nauw betrokken bij zowel de stichting als het Team Academisch Erfgoed. Hij heeft een grote rol gespeeld bij de keuze van de tentoongestelde instrumenten in de tentoonstelling, waaronder de Borda-repetitiecirkel, diverse theodolieten en een Hollandse cirkel.*
(TU Delft Library, augustus 2020)

Joop: "Dit instrument werd door topografen in Nederlands-Indië gebruikt om kaartjes te maken van onontgonnen gebied. Dat triggerde mij: kunstschilders in de 19e eeuw gebruikten dezelfde methode om panorama's te maken. En dat zie je vaak, dat kunst en techniek synchroon lopen."
Er is een verschil tussen landmeters en topografen, legt Joop vervolgens uit. Landmeters hielden zich bezig met het opmeten van land en zorgden ervoor dat de onderlinge positie van herkenbare punten juist op de kaart stond. Topografen maakten de kaarten. Ze classificeerden de wegen en de waterlopen en daar gold een andere nauwkeurigheid voor dan voor landmeten. "Met dit kleine instrument konden deze ingenieurs in Nederlands-Indië, die hun opleiding hadden gevolgd in Delft aan de Polytechnische School, makkelijk op pad. Ze zaten op een heuveltop en maakten eenvoudig een panoramaschetsje waarvan ze uiteindelijk een kaart maakten. Zonder dure instrumenten. Mesdag gebruikte voor zijn Panorama weliswaar een cilinder en topografen een Chambre Claire (Camera Lucida) om Nederlands-Indië in kaart te brengen, maar in feite is de techniek hetzelfde."

De nauwkeurigheid van Mesdag

Terug naar de vraag hoe nauwkeurig Mesdag was. Joop: "Ik denk dat Mesdag heel nauwkeurig is geweest. Hij zal zijn kerktorens zo exact mogelijk gepland hebben. Hij wilde het zicht op Scheveningen vastleggen voordat het Seinpostduin gesloopt zou worden en dat wilde hij zo goed mogelijk doen. In die tijd kon de schilder zich daarmee profileren ten opzichte van andere kunstenaars. Tegenwoordig kan een schilder zich meer artistieke vrijheid veroorloven. Een foto is zó gemaakt en geeft een exacte weergave van de werkelijkheid. Die werkelijkheid is daardoor tegenwoordig niet zo interessant meer om te schilderen."

Sneller, beter en goedkoper

Met de nauwkeurigheid van Mesdag zit het volgens Joop dus wel goed. Maar terwijl veel schilders in de tijd van Mesdag, mede ten gevolge van de uitvinding van de fotografie, steeds impressionistischer te werk gingen, zorgde technologische vooruitgang in de twintigste eeuw binnen het landmeten juist voor een vergemakkelijking van het werk. Joop: "De nauwkeurigheid van het meten is eigenlijk altijd goed geweest, daar viel niet zoveel winst meer te behalen. Maar de camera is verbeterd, er zijn digitale technieken bij gekomen en er is betere toegepaste wiskunde. Deze drie factoren hebben ervoor gezorgd dat bijvoorbeeld Google Maps iedere minuut een foto kan laten maken en kan reproduceren. Het principe is hetzelfde maar de apparatuur is sneller, beter en nu veel goedkoper."
Heeft Joop het bij het rechte eind? Was Mesdag inderdaad nauwkeurig? Bezoek de tentoonstelling en bekijk de resultaten van het experiment. In een begeleidende film kun je zien hoe deze 'landmeting in het verleden' in z'n werk ging en geven Ramon en zijn studenten toelichting.
Mesdag liet een glazen cilinder maken, bestaande uit twee helften, waarmee hij op het Seinpostduin stond. Door in het midden van de glazen cilinder te gaan staan, kon hij het uitzicht om hem heen 'overtrekken' met bruine verf op het glas. Hij wikkelde vervolgens doorzichtig papier langs de buitenkant van het glas, zodat hij met potlood de contouren kon overnemen. Deze schets deelde hij op in 114 stroken, één strook per meter van het uiteindelijke doek (de lengte van het Panorama zou 114 meter worden). Op basis hiervan schilderde hij een eerste voorstudie, van 2 meter 30 breed. Deze glazen cilinder van Mesdag is nog steeds te bewonderen in het midden van het platform (midden tussen de wenteltrappen die van en naar het panorama leiden) in museum Panorama Mesdag in Den Haag.
Bron: Panorama Mesdag

Brinklaankerk met Kadasterflat

Deze editie start een serie met wat confronterende Kadastergebouwen, om te beginnen het hoofdkantoor van Hofstraat 110 in Apeldoorn (opvolger van Waltersingel 1 daar). Links op de foto torent nog net de gereformeerde Brinklaankerk uit 1911, in 1977 buiten gebruik gesteld en in 1980 afgebroken voor het Brinkhofproject; daar bovenuit prijkt de nu net weer verbouwde Duraflat van het Kadaster.
(www.collectienederland.nl)

Brinklaankerk met Kadasterflat in Apeldoorn ca. 1980 (www.collectienederland.nl)

Titel van Wageningse…

Rond 1960 werd er een ansichtkaart uitgegeven van het 'Kasteel van Kruidhof' met als opschrift: *Wageningen, Laboratorium voor Landmeten en Waterpassen.* Deze kaart leek DHC nog niet te hebben gehaald, terwijl in DHC 2009-4 al wel stond dat deze naam aan Koningin Juliana was te danken: *"Oud-hoogleraar Martin van Montfort uit Wageningen herinnert zich: 'Als student heb ik van 1955 tot en met 1958 landmeetkunde-onderwijs genoten in dat gebouw met als wetenschappelijke staf Professor Kruidhof en Van Gijzen en Van Wely. (…) Mij is toen steeds het volgende verteld: 'Hare Majesteit de Koningin heeft officieel het Laboratorium voor Geodesie geopend. Op een stil moment daarna vroeg ze aan Kruidhof wat 'geodesie' betekende. Daarna werd het gebouw omgedoopt tot 'Laboratorium voor Landmeetkunde'." (…) Hij besluit met de gedachte: 'Als de toenmalige koningin gymnasium had gehad, was het 'geodesie' gebleven!'"*
(Adri den Boer)

…en één van een Utrechtse ansichtkaart

'Utrecht Witte Vrouwensingel Barrière met Kadaster Gebouw', is een intrigerend opschrift van een ansichtkaart uit de periode van ca. 1920-1940, die ook in de DHC-beeldbank prijkt. 'Barrière met Kadaster Gebouw' betekent echter alleen maar dat ze buren waren. Rond 1858 was de Wittevrouwenpoort gesloopt. Op de plek verrees een nieuw gebouw, de Barrière. In het nieuwe pand, gebouwd door aannemer J. van der Lip, werd de klok („Odulphus") van de voormalige Wittevrouwenpoort, in 1554 gegoten door Jan Tolhuys, op het dak in het vierkantige torentje gehangen. Het nieuwe gebouw deed dienst als Commiezenhuis en was later lange tijd een politiepost. Het bureau van politie breidde na 1965 uit naar het achterliggende gebouw van de voormalige Willem I kazerne, tot die tijd was Wittevrouwenkade 1 in gebruik bij het kadaster. Het gebouw bleef staan en wie kan er herinneringen aan ophalen? Op de DHC-

Ansichtkaart Wageningen, Laboratorium voor Landmeten en Waterpassen, ca 1960

Ansichtkaart 'Utrecht Witte Vrouwen Barière met Kadaster Gebouw', ca 1920-1940

Beeldbank staat een ansichtkaart uit 1928: *'Utrecht Wittevrouwen Barrière met Kadaster Gebouw'*, maar een klein verschil. En werden in Utrecht blanke Vrouwen al vroeg Witte Vrouwen genoemd?
(Adri den Boer)

…plus een gedateerde Amsterdamse tekst

'AMSTERDAM - Het voormalige Kadastergebouw op de Prins Hendrikkade, pal tegenover Amsterdam Centraal Station, wordt een hotel. De uitbater van het naastgelegen Victoriahotel, Park Plaza, vestigt een driesterren Artotel in het gebouw. Het hotel krijgt circa honderd kamers. In de kelder van het gebouw komen openbare ruimtes voor sociale en culturele activiteiten. De komst van een hotel in het Kadastergebouw stond lang ter discussie, omdat Stadsdeel Centrum bang was dat er te veel hotels in de omgeving zouden komen. Andere kandidaten meldden zich echter niet voor het pand, dat in 1920 werd neergezet als hoofdkantoor van reder Koninklijke Hollandsche Lloyd.'
(Het Parool, 10 oktober 2009)

Vakgebied GRS dreigt te verdwijnen bij TUD…

'Een zelfstandige opleiding Geodesie bij de TU Delft is er al een tijdje niet meer, maar sinds 2012 zijn er wel meer dan 200 studenten opgeleid in ons vakgebied, en wel binnen de track GRS van de opleiding Civiele Techniek. Momenteel wordt het curriculum echter opnieuw herzien, en daarbij dreigt het vakgebied voorgoed te verdwijnen uit Nederland.
Wij zijn van mening dat Nederland, net als andere landen, ingenieurs moet blijven opleiden in onze discipline. Uiteraard aangepast aan de moderne tijd.
Intern moeten wij onze niet-geodetische collega's in het bestuur van de faculteit er deze vrijdag van overtuigen dat de Geodesie een grote achterban heeft, een levendige beroepspraktijk, en dat er vraag is naar geodeten in de maatschappij. Die case kunnen we alleen overtuigend maken met jullie hulp.
Onze vraag is eenvoudig: indien je het ook van belang vindt dat geodetische kennis in Nederland behouden blijft op academisch niveau, steun ons dan svp aan via onderstaande link voor onze tijdelijke whatsapp groep. Daarmee geef je ons een steuntje in de rug om onze collega's te overtuigen. Als je er bij wilt zetten waar je werkzaam bent, en/of een zin waarom je vindt dat geodesie belangrijk is, dan helpt ons dat zeer, maar dat hoeft niet.
Tot slot, we hopen via deze tijdelijke WhatsApp groep zoveel mogelijk steun te vinden op korte termijn, dus wil je dit berichtje svp doorsturen naar een aantal collega's, jaargenoten, kortom, iedereen die de geodesie een warm

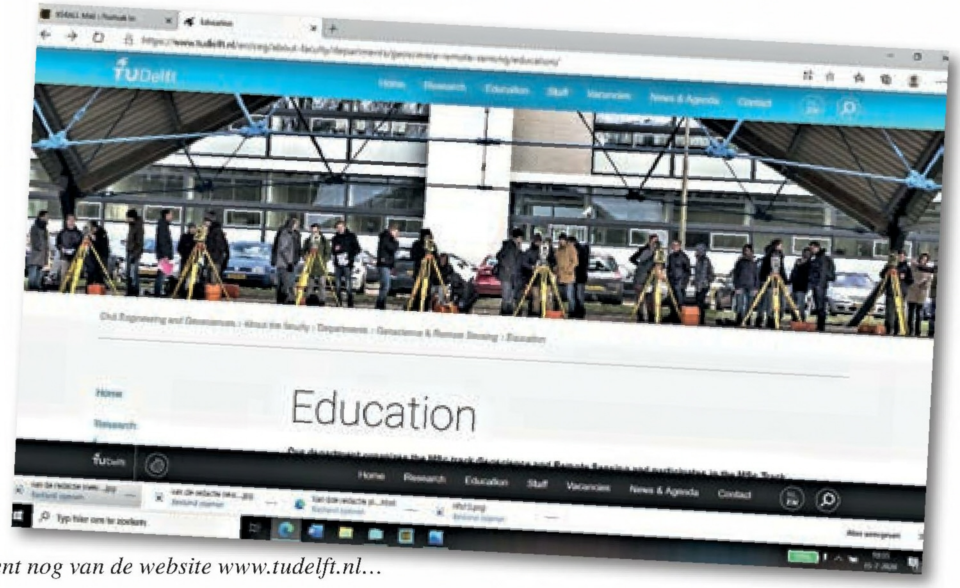

Recent nog van de website www.tudelft.nl…

hart toedraagt. Wij houden jullie dan op de hoogte van de ontwikkelingen in Delft.
Dit is de link: https://chat.whatsapp.com/IXAndlMPgHr31pdumH8ZGb
Ontzettend bedankt,
(Ramon Hanssen, mede namens Peter Teunissen en Roland Klees, hoogleraren Geodesie)

Uit USA van www.nl.pinterrest.com…
…met branchevervaging?

Uit USA van www.nl.pinterrest.com…

AHN-congres
Het AHN congres op 8 september is geannuleerd vanwege Corona-maatregelen. Het zou deel uit maken van de Waterinfodag, die ook geannuleerd is. Het AHN congres gaat in 2021 plaats vinden. Een datum is nog niet bekend.
Herman ter Veen (Sense)

Großer Erfolg für das Bundesamt für Kartographie und Geodäsie
'Das Exzellenzzentrum für Geodäsie der Vereinten Nationen kommt nach Deutschland. Das Expertenkomitee der Vereinten Nationen für globales Geoinformationswesen (UN-GGIM) hat auf seiner diesjährigen Tagung den Zuschlag erteilt, das geplante Exzellenzzentrum der Geodäsie (Global Geodetic Centre of Excellence - GGCE) auf dem UN-Campus in Bonn einzurichten. Die Entscheidung ist eine Anerkennung der Leistungen des Bundesamtes für Kartographie und Geodäsie (BKG) und des Bundesministeriums des Innern, für Bau und Heimat (BMI) auf dem Gebiet der Erdvermessung.Deutschland unterstützt.'
(www.vdv-online.de, (17-9-2020)

Ook uit USA van www.nl.pinterrest,com…
…een 16de editie van een catalogus, die toch nog niet staat in de DHC-bieb, maar hier wel met een 'glas-afdruk' prijkt! Op internet staan ook ogenschijnlijk identieke catalogi van de A. Lietz Company uit San Fancisco uit bijvoorbeeld 1919.

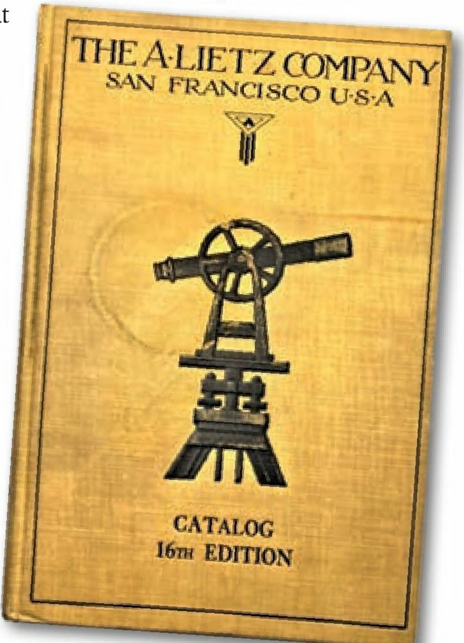

Ook uit USA van www.nl.pinterrest.com…

'Surveying - A Handshake with the Past…
…was te mooi om niet door te geven!
(https://i.pinimg.com/originals/)

Van https://i.pinimg.com/originals/

of the United States.' We nemen hier twee landmeetkundige omslagen over. Ze lijken eender, maar de tweede is voorzien van een klok op één van de drie poten en vast ook binnenin! *(https://nl.pinterest.com/)*

Uit het eerste Kadastermuseum (6)
De collectie Nederland heeft een tiental transversaalschalen en particulieren hebben er samen nog meer, maar bij deze van 3,7 cm hoog in een soort etui staat *'Gebruikt door het Kadaster'*. Ook is de naam D. Fonk op het houten lijstje gekrast. '*Vergrotingsschaal gebruikt bij het tot stand komen van het Kadaster. Een langwerpige lineaal met cijfer en streekverdeling gebruikt bij het tekenen van de verhoudingen op een kaart,'* aldus de omschrijving, die hem dateert op 1800-1899. Er zitten als schalen op 1:1250, 1:2500, 1:1000 en 1:5000.

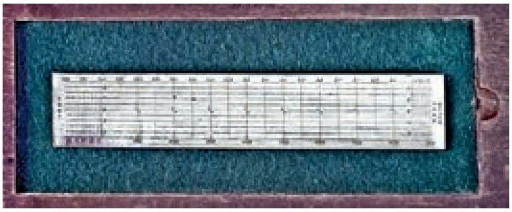

Transversaalschaal, gebruikt door het Kadaster (www.collectienederland.nl/search/?q=transversaal+schaal)

Tweedehandsboeken met en zonder klok…
'The young engineers' was een kinderboekenserie van een bekende auteur: 'Harrie Irving Hancock (January 16, 1868 – March 12, 1922) was an American chemist and writer, mainly remembered as an author of children's literature and juveniles in the late 19th and early 20th centuries, and as having written a fictional depiction of a German invasion

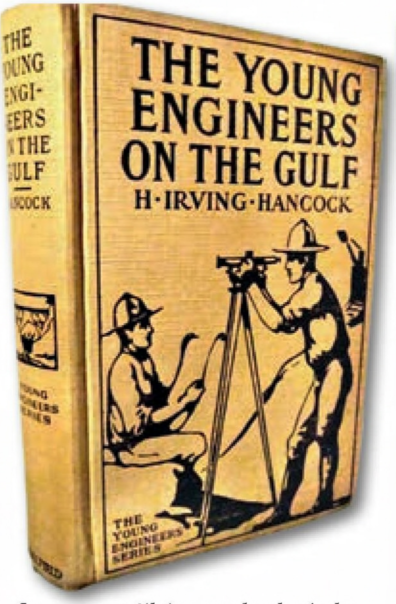

Instrumentrijk jongensboek zónder…

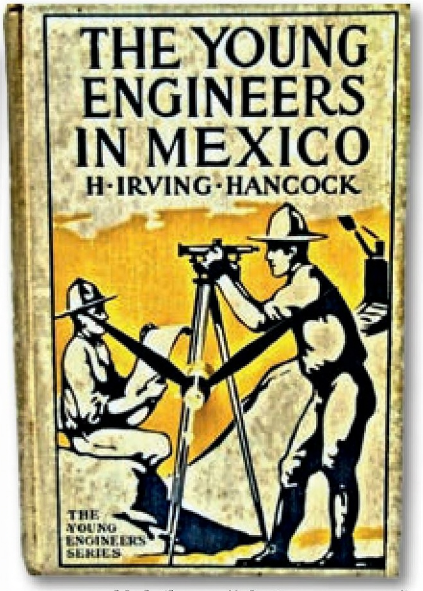

…en met klok (https://nl.pinterest.com/)

Bevindt zich in het Belasting- en Douanemuseum in Rotterdam. Dat heeft meer transversaalschalen van het kadaster! Vreemd dat in het DHC-strategiedocument juist dit 'eerste Kadastermuseum' nog mankeert, terwijl men wel weet van een 'NAP-museum' in Amsterdam?… Deze rubriek wordt dus nog maar vele nummers vervolgd!
(Adri den Boer, www.collectienederland.nl/search/?q=transversaal+schaal)

Meteoroloog H.G. Cannegieter op Soesterberg, 1916-1920

KNMI-hoofddirecteur en meteoroloog dr. H.G. Cannegieter (1879-1964) bij Fokker D.VII. De geschiedenis van de militaire luchtvaart in Nederland begon in 1913 met één toestel. De Luchtvaartafdeeling, zoals de voorloper van de Koninklijke Luchtmacht heette, groeide vanaf dat moment snel. In de jaren '20 en '30 bezuinigde Nederland op de militaire luchtvaart en reorganiseerde het. De Luchtvaartafdeeling van de landmacht werd in 1938 omgedoopt tot Wapen der Militaire Luchtvaart.
(https://nimh-beeldbank.defensie.nl/)

Meteoroloog H.G. Cannegieter op Soesterberg, 1916-1920 (https://nimh-beeldbank.defensie.nl/)

2011: staatssecretaris bewézen aanwezig bij Grebbelinie

Van de Grebbelinie, waarvan een museale grenssteen begin dit jaar nog aandacht kreeg in dit blad, werd op 20 april 2011 al een museale foto gemaakt dankzij de aanwijzing tot Rijksmonument. (DHC publiceerde hem nog niet!) De opname bewijst dat de bezuinigende VVD-staatssecretaris van Cultuur Halbe Zijlstra echt in Renswoude was! (In 2018 kwam hij als minister Zijlstra in opspraak en trad af. Hij zóu aanwezig zijn geweest bij een bijeenkomst in het buitenhuis van Poetin, waarbij deze gesproken zou hebben over zijn ambitie voor een 'Groot-Rusland'. Na mediavragen hierover bekende Zijlstra dat hij niet bij deze bijeenkomst was geweest.) 'Het liberale kopstuk Halbe Zijlstra is sinds deze maand aan de slag voor VolkerWessels. De liberaal is strategisch directeur geworden bij het bouwbedrijf', aldus *De Telegraaf* van 7 november 2018.

Staatssecretaris Halbe Zijlstra door de aanwijzing van de Grebbelinie als Rijksmonument bewézen aanwezig in Renswoude, 2011. De ander was luitenant Raymond Uppelschoten van 'Het Leege Land'? (foto RCE)

Wat de bij de foto onbenoemde verhalenverteller Raymond Uppelschoten intussen doet is minder bekend, maar toen was hij een landmeetkundige re-enactor van 'Het Leege Land'. (Hij stond nog in DHC 2016-2 bij de overdracht van vakliteratuur aan Nicolàs de Hilster.)
(Adri den Boer)

Expeditieschilderwerk uit de negentiende eeuw

Onder de kop 'IJselijk avontuur' schreef het Historisch Nieuwsblad 2020-7/8 over de laatste expeditie van Willem Barentsz. '…*Op 20 juni keken ze samen naar een landkaart die De*

Veer had getekend; een minuut later was Barentsz. dood. Hij overleed in de zee die nu zijn naam draagt: de Barentszee,' aldus de prachtzinnen van auteur Alies Pegtel. Afgebeeld daarbij werd het latere schilderij van Christiaan Julius Portman:*De dood van Willem Barentsz. op 20 juni 1597.*

De dood van Willem Barentsz. op 20 juni 1597, 19de eeuws schilderij door Christiaan Julius Portman (www.bing.com)

Reclame Marinemuseum en K XVIII

Kijk eens wat het Marinemuseum gebruikt als advertentie. Laatste zin van de toelichting (tweetalig): 'Samenwerking met de wetenschap en hulp bij de eerste Nederlandse trans-Atlantische vlucht maken de expeditie nog glorieuzer.'' Zouden de knulletjes van het begin meer willen weten?
Bart Root

Reclame Marinemuseum én onderzeeboot KXVIII anno 2020 (foto Marinemuseum)

Eerstedagenvelop 'Eerste Atlassen…'

'De eerste atlassen en hun uitgevers in de zestiende en zeventiende eeuw' was al in maart een nieuwe serie van zes postzegels. Voor dit blad is vooral de eerstedagenvelop met octanten boeiend! (Op de postzegels zelf heeft alleen Hondius maar een passer in de hand…)
(Adri den Boer)

Eerstedagenvelop 'Eerste Atlassen en hun uitgevers…' (https://shop.postnl.nl)

Derde Laagste Puntmonument…

Het tweede van de intussen drie Laagste Puntmonumenten langs de A20 in Nieuwerkerk aan den IJssel was in DHC 2017-4 (p. 171) nog aan de orde en afgebeeld. Het derde Laagste Puntmonument prijkt hierbij. Op het Nieuwerkerkse (verkleurde) gemeentelijke bord van 't laagste punt aan de Parallelweg-zuid vond de Zuidplasfusie van 2010 nóg niet plaats. Het tweetalige bord is van 2008. *'We are grateful to Perkin-Elmer Nederland and Energiebedrijf Midden-Holland fort their contribution to the solar panel and information board'*, zo laat de gemeente Nieuwerkerk aan den IJssel nog lezen nadat zij gestorven is (nog wel correct met haar rode wapenleeuw). Energiebedrijf Midden-Holland bestaat ook niet meer dankzij Eneco.
Het bedrijf Perkin-Elmer schijnt via Applied Biosystems bij Thermo Fischer in Bleiswijk te zijn gekomen… Er staat op de gele pijl wel

– 6,76 NAP, terwijl het grote particuliere peilschaalmonument van Van Vliet Trucks verderop nog steeds – 6,74 NAP meter aangeeft! Het latere, eenvoudige en onderhoudsarme plastic derde laagste puntmonument aan dit kleine stukje Parallelweg-zuid pronkt op het Van der Valkhotel Nieuwerkerk. Het is ook wel goed op de hoogte!
Generaties toeristen, ansichtkaarten en souvenirs zoals bij Nederlands hoogste punt - internationaal gezien minder uniek - kwamen er nooit.
(Adri den Boer)

Met vier sterren: Laagste Puntmonument nummer drie langs de A20 in Nieuwerkerk aan den IJssel, Van der Valk is goed op de hoogte!
(foto Adri den Boer)

Meer RWS-erfgoed te koop?

'Nederland, Zuid-Holland; NN - NN - 1851-1860. Zeer grote kaart van de provincie Zuid-Holland.
Zeer grote en zeldzame (waterstaats?) kaart van de provincie Zuid-Holland, met gedetailleerde beschrijving van dorpen, gehuchten, (tol)-wegen, grind- en zandwegen, kanalen met bruggen, dijken, bossen en heide; spoorwegen, water, zand en duinen, inwoneraantallen (Amsterdam b.v. 231523, Schoonhoven 2812 etc..); Kortom een bron van demografische en cartografische informatie. Daarnaast bevat de kaart de waterstanden, van vloed en eb etc. De ommezijde is wit. Waarschijnlijk uitgegeven door Rijkswaterstaat.'
De opbrengst was € 85.
(www.catawiki.nl – augustus 2020)

Landmeter op Nieuwsbrief van het Platform Rampjaar Herdenking

350 jaar Rampjaar (1672-2022). In 2022 zullen wij 350 jaar Rampjaar herdenken.
(contact@rampjaarherdenking.nl)
'Schoolplaat van de Oude Hollandse Waterlinie, getekend door J. Hoynck van Papendrecht. Deze schoolplaten werden uitgegeven om in de klas de geschiedenislessen te illustreren.
Op de afbeelding zien we de Prins van Oranje met zijn cavalerie aan den voet van een dijk of kade in gezelschap van een zijner bevelhebbers de inundatie - onderwater zetten van een gebied - te bekijken. Zijne Hoogheid bespreekt met een ingenieur of landmeter de maatregelen, die nog genomen dienen te worden, om de afsluiting nog beter te maken. Daartoe houdt de landmeter de Prins een kaart voor. (…)'
(www.regiocanons.nl/utrecht, DHC 2015-1 met nog zwart-witfoto)

Landmeter op Nieuwsbrief
(contact@rampjaarherdenking.nl)

NA: kaart uit 1585 van de polder Dirksland kwam boven water voor digitalisering

Het gaat om een bijzonder gedetailleerde kaart in kleur. Op de achterkant staat vermeld dat het gaat om Sommelsdijk, maar het is in feite Dirksland en omgeving. Er zijn percelen ingetekend en je ziet ook de huisjes en de kerk staan.
Het Zuid-Hollandse eiland Goeree-Overflakkee zag er in 1585 heel anders uit dan nu. Dirksland, dat nu ongeveer in het hart van Goeree-Overflakkee ligt, lag toen nog aan het water en had een haven. Aan de hand van zo'n kaart is te zien hoe het gebied zich ontwikkelde. Hierin staat de strijd tegen het water centraal.
Het Nationaal Archief bewaart ongeveer 300.000 kaarten en tekeningen. Daarvan zijn er zo'n 150 van voor het jaar 1600. De gevonden kaart is ooit aangemerkt als duplicaat. Vermoedelijk is hij daardoor in de jaren 70 in een la met dubbele exemplaren beland. "Maar dat is dus niet terecht, want de kaart is uniek en bijzonder", vertelt Gijs Boink, senior medewerker Collectiebeheer. Tijdens het voorbereiden van de digitalisering van een deel van onze kaartencollectie is deze eeuwenoude, verloren gewaande, kaart teruggevonden. De kaart van Goeree-Overflakkee wordt gedigitaliseerd en zal naar verwachting over een half jaar online in detail te bekijken zijn.
(www.nationaalarchief.nl, Nieuwsbrief augustus 2020)

Campusboek verschenen

Ab Flipse; Abel Streefland, De universitaire campus. Ruimtelijke transformaties van de Nederlandse universiteiten sedert 1945, Verloren BV, € 17.

Annexatiebrochure 1945 en Eltener Boternacht 1963

In DHC 2020-2 (juni 2020) sloot ik mijn bijdrage 'Het Oosten riep ook landmeters' af met een plaatje van een annexatiebrochure uit 1945: 'Oostland: Ons Land'.
In het *Historisch Nieuwsblad* 2020-10 (oktober 2020) stond vervolgens een bijdrage van zes pagina's: 'Lebensraum voor Nederland', waarin dezelfde annexatiebrochure prijkte! Een dito zin: *'Steden als Münster, Osnabrück, Köln en Aachen werden op de landkaart al ingekleurd*

Kaart uit 1585 van de polder Dirksland (www.nationaalarchief.nl/)

als Munster, Osnabrugge, Keulen en Aken. De Wezer vormde toch een mooie natuurlijke grens? Stug was ook het HN-kadertje van de Eltener Boternacht van 1963. Toen woensdag 31 juli overging in donderdag 1 augustus stond de Nederlandse voorraad ineens in Duitsland en hoefden er geen heffingen te worden betaald voor de vele duizenden tonnen aan levensmiddelen. Dat scheelde tientallen miljoenen marken.'
(Adri den Boer)

Zoeken naar equivalent?
Was dit velletje postzegels ter gelegenheid van 300 jaar hydrografie in Frankrijk al eens onder de aandacht gekomen? Hebben wij een equivalent?
(Nicolàs de Hilster)

300 jaar hydrografie in Frankrijk

Schermerhorn originele 'gekke vent'?
'We schiepen een zekere ordening met zoveel mogelijk vrijheid. Uit die leiding is Schermerhorn voortgekomen, over wie ik met veel waardering denk. Het was wel een gekke vent, maar wel een originele denker, terwijl Drees, mijn baas, de saaie burgerlijkheid zelve was.' (M. van der Goes van Naters, voor WOII Kamerlid voor de SDAP, over Sint Michielsgestel, in: Adriaan Venema, Schrijvers, uitgevers & hun collaboratie. S. Vestdijk, Amsterdam 1991, p. 152.)

'Groeten uit het dorp van toen'...
... was een recent artikel over waarom plaatselijke historie zo boeiend blijft. *'Ondernemer Johan van Vuuren weet het: zijn nieuwe spaaractie met oude kiekjes van Werkendam is een schot in de roos. (...) Want de oude kiekjes en kadastertekeningen zijn net zo populair als – pak 'm beet – de voetbalplaatjes- en handdoekenacties waarmee supermarkten regelmatig proberen klanten binnen te halen.' (RDMagazine van zaterdag 24 oktober 2020)*

'Delfts mysterie'
'Als roeier of fietser is het je misschien al wel eens opgevallen: aan de Kanaalweg staat een prachtig oud, symmetrisch gebouw, met in het midden een toren en daarop een lichtgroene koepel. Is daar een werkplek van iemand, misschien een archief, of gebeurt er iets anders? Wij zochten het voor je uit.
Het antwoord is best romantisch: De koepel is een sterrenwacht. Als je goed kijkt zie je een soort overlappend stuk in het midden van het gietijzeren ronde ding. Deze kan omhoog, zodat je naar de hemel kan kijken. Vanaf 1894 werd deze gebruikt door de Afdeling der Geodesie, Landmeten en Waterpassen van de Polytechnische School (zo heette de TU toen). Deze opleiding hield zich bezig met de vorm van en afmetingen op de aarde waar de aarde en wat er daarom heen gebeurt. De opleiding bestaat niet meer en sinds 2005 zit DUWO in het gebouw.
De inrichting van koepel is met de nieuwe bewoners van het pand gelukkig niet veranderd. Maar helaas kun je niet zomaar naar het observatorium toe om naar de sterren te kijken. In deze en komende dagen van meteorietenregens zou dat natuurlijk helemaal geweldig zijn.
De inrichting van het torentje mag dan onveranderd zijn, deze wordt al jaren niet meer gebruikt om in naar de sterren te kijken. Het is een soort monument geworden. Overigens kon je er vroeger ook niet zomaar gebruik van maken. Het was nooit een officiële sterrenwacht (in Leiden heb je die wel). Hier in Delft werden alleen astronomische waarnemingen

gedaan die de studenten informatie gaven voor hun studies over de aarde.
Toen GPS nog niet bestond
Je kunt de koepel nog wel bezoeken tijdens de Monumentendag. Je kunt dan verschillende instrumenten bekijken die liggen opgeslagen, zoals bijvoorbeeld de oude (en inmiddels gerestaureerde) telescoop. Daarnaast zijn er nog ongeveer 500 andere soorten instrumenten te zien die min of meer antiek zijn. Dit zijn bijvoorbeeld landmeetinstrumenten, kleine sterrenkijkers en waterpasinstrumenten die nog heel belangrijk waren in een tijd waarin GPS nog toekomstmuziek was. Voor vele van ons niet meer voor te stellen!'
(https://indebuurt.nl/delft/genieten-van/mysteries/, 25-4-2020)

'Het is niet wat het is' aan de Martinitoren

Bijgaande gevelsteen en ring zitten op ca. 3 m. links boven de ingang van het Boter- en Broodhuisje van de Martinikerk in Groningen. (Er doen twee verhalen over de ronde: het eerste uit de strijd met Bommen Berend wordt hier in DHC genegeerd.)
'2: De waterstaatkundige uitleg zou zijn dat dit een herinnering is aan het officiële peilmerk waar C.C. Geertsema (CdK in Groningen) in 1898 over schrijft: *„Bij de in het jaar 1894 aangevangen verspreiding van het herziene Amsterdamsch Peil werd allereerst door eene zeer nauwkeurige meting het hoogteverschil tusschen het Winschoter Peil en het herziene Amsterdamsch Peil, thans genaamd Normaal Amsterdamsch Peil (N.A.P.) nader vastgesteld en wel door een dubbele waterpassing tusschen het merk der nauwkeurigheidswaterpassingen, dat aan de Martinikerk te Groningen, zuidzijde rechts van de linker ingang is geplaatst."* Het peilmerk is een halve bol van 10 cm met een gemarkeerde rand. Ook al beschrijft Geertsema het peil en de plaats waar het te vinden zou zijn, hij schrijft er niet bij of hij naar de ingang kijkt of er met zijn rug naar toe staat. Er zijn aan de zuidzijde drie ingangen: de bruidsdeur, de rouwdeur en de ingang van het boter- en broodhuisje. Helaas is er geen enkele afbeelding van de Martinikerk bewaard gebleven of misschien zelfs nooit gemaakt waarop de bedoelde halve ijzeren bol is afgebeeld. Een probleem hierbij zou kunnen zijn dat de schilder of fotograaf onvoldoende oog had voor deze bol en de betekenis ervan niet kende zoals ook is opgemerkt bij de gevelsteen van poldermolen Phoenix waar een deel van het opschrift niet is overgenomen in het Groninger Molenboek. Waarschijnlijk is het bedoelde peilmerk bij de grote restauraties van 1962-1975 een keer weggehaald. Uit een andere bron: „Historie in steen" komt nog een verklaring, de natuurstenen ring zou de afwijking van de oost-west as van de Martinikerk aangeven. De Martinikerk wijkt 22 graden af van de oostas. Zoals bekend werden middeleeuwse kerken met het koor naar het oosten gebouwd. Toch wijkt de steen nog steeds 9 graden af van het oosten. Als dit echt in 1973 de interpretatie zou zijn van de ring dan zou een betere passing een koud kunstje zijn bij het inmeten en plaatsen. Omdat het voormalige boter- en broodhuisje in 1854 is afgebroken en het peilmerk pas in 1895 wordt beschreven kan de betekenis onder 2 genoemd gevoeglijk komen te vervallen. Het huidige boter- en broodhuisje is in 1973 herbouwd, waarbij de toenmalige RDMZ Zeist thans RCE Amersfoort wel een aantal bezwaren had maar inzag dat herbouw de meest praktische oplossing was voor het realiseren van een sanitaire voorziening. De Volksalmanak van Groningen 1845 brengt uitkomst. Op blz. 60 en 61 staat dat de steen de gradenafwijking aangeeft die bij de oorspronkelijke bouw van de kerk is ingezet. De hoek van de natuursteen geeft aan

Object boven de ingang van het Boter- en Broodhuisje van de Martinikerk in Groningen (e-Tijdschift voor Waterstaatsgeschiedenis 2020-9a)

hoe de kerk echt had moeten staan als deze op het oosten (Jeruzalem) zou zijn gericht. In deze betekenis kan het opschrift aangehaald worden: „het is niet wat het is". Het zou met het oog op het vakgebied natuurlijk aardiger zijn geweest als het een historische aanduiding van een peilmerk zou zijn geweest. Iedere passant die er nu aan voorbij loopt en misschien omhoog kijkt zal zich afvragen wat de betekenis is van deze steen. Om die reden zou een bordje met toelichting aanbevelenswaard zijn.'
(E-nieuwsbrief Vereniging voor Waterstaatsgeschiedenis, 15-9-2020)

IN MEMORIAM

Ton Koen

(Lekkerkerk 1938-Velp 2020)

Volgens de rouwkaart is hij dankbaar voor een rijk leven rustig in zijn slaap overleden. De crematie heeft plaats gevonden op vrijdag 2 oktober te Dieren. De redactie wenst Dia Koen-Eggink, de kinderen en de kleinkinderen de sterkte toe om dit verlies te kunnen dragen.

Voor u gelezen

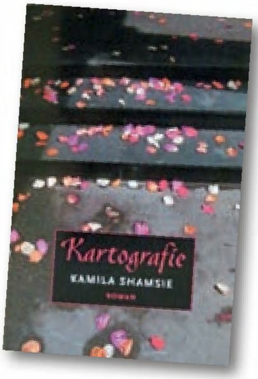

Kamila Shamsie, Kartografie, 346 pagina's, Uitgeverij Prometheus Amsterdam, 2003, € 24.95

Wie verwacht achter deze titel een gepassioneerd liefdesverhaal in de door etnische spanningen verscheurde stad Karachi?
De Engels-Pakistaanse auteur Kamila Shamsie is op zoek naar verloren gegane identiteit als gevolg van de politieke crisis in 1971, waarbij West-Pakistan en Oost-Pakistan (Bangladesh) zich van elkaar afscheidden. Ook in de jaren 80 was Karachi nog steeds een stad met grote etnische en raciale spanningen.
De hoofdpersonen, neef en nicht Karim en Raheen, zijn vanaf hun geboorte sterk verbonden met elkaar en met de stad die 'in hun bloed zit'. Ze worden tijdens een schoolvakantie naar het platteland gestuurd, omdat de stad te gevaarlijk is voor spelende kinderen. Raheen probeert er achter te komen waarom hun ouders tijdens hun verloving van partner wisselden. Karim interesseert zich daar niet voor. Hij besluit die vakantie kaartenmaker te worden, een beroep waar Raheen niets van begrijpt. Ze verafschuwt Karims behoefte om hun stad in kaart te brengen, de straten namen te geven, en zo hun beperkte maar bevoorrechte wereld groter te maken.
Deze roman, met de titel *Kartografie* en de Engelse titel *Kartography,* is niet zomaar een verhaal over liefde en vriendschap, over scheiding en terugvinden. Kartografie en kaarten spelen in dit boek een intrinsieke rol. Kaarten tonen grenzen van verschillende gebieden, maar vormen ook bruggen tussen hier en daar. Ze maken culturele, etnische en raciale verschillen zichtbaar.
Op vele bladzijden in het boek kom je de termen atlas, kaarten, kaartenmaker en kartograaf tegen. Zelfs de kritiek van Strabo op de kartografische beeldvorming van Erathostenes ontbreekt niet.
Ik las in een recensie dat de Engelse titel van deze roman blijkbaar heel bewust met een "K" is geschreven. Vanwege een obsessieve gedachte van de hoofdpersoon: Karim - Karachi - Kartografie.
Een wonderlijk mooi verhaal voor iedere kartograaf!

P.W. Geudeke

Varia: rijksmuseumobjecten (12)

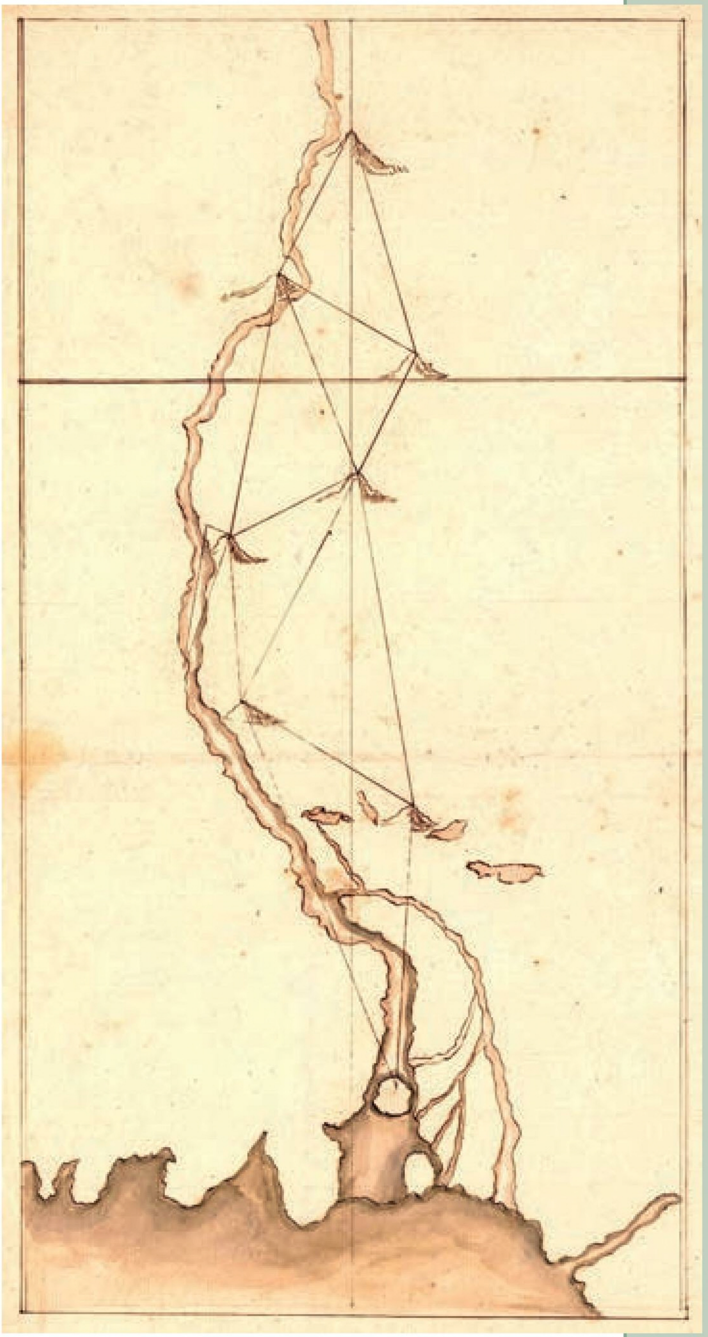

Titel:
Driehoeksmeting langs een rivier

Objecttype: tekening

Objectnummer: NG-1985-7-3-113

Omschrijving:
Kaart van een gebied met een rivierdelta en bergen. Waarschijnlijk een fantasie-landschap om het principe van driehoeksmeting of triangulatie in de landmeetkunde te illustreren.

Vervaardiging:
tekenaar Jan Brandes

Datering: 1770 - 1808

Afmetingen:
h 393 mm × b 298 mm

Verwerving: aankoop 2-mei-1985

Vragen? Ziet u een fout? Of heeft u extra informatie over dit object? Laat het ons weten!

(www.rijksmuseum.nl)

Jan Brandes (Bodegraven, 11 augustus 1743 - Zweden, 1808) was een Nederlandse predikant, tekenaar en aquarellist. Hij werd als de oudste van vier kinderen geboren uit het huwelijk van Jan Conrad Brandes en Maria Hoogeveen. Zijn vader was houder van een kostschool. Na een studie theologie in Leiden en Greifswald werkte Brandes vanaf 1770 als Luthers predikant in Doetinchem. In 1778 volgde een beroeping door de Lutherse gemeente in Batavia. Kort voor zijn vertrek trad hij in het huwelijk met de burgemeestersdochter Anna Geertruy Krebber. Enkele maanden na aankomst te Batavia werd hun zoon Jan geboren. Zijn vrouw Anna overleed in Batavia nog geen jaar later aan de gevolgen van dysenterie. Brandes bestierde zijn huishouding met harde hand. Vooral in zijn periode in de Oost maakte Brandes veel tekeningen en aquarellen. Op de terugreis naar Holland bezocht hij Ceylon (het huidige Sri Lanka) en woonde hij een jaar in de Kaapkolonie. In Batavia was Brandes in contact gekomen met de Zweedse landmeter-tekenaar en cavalerie-officier Sven Johan Wimmerkrantz. Na een jaar in Holland kocht Brandes in 1789 van zijn in Batavia verdiende geld in Zweden een landgoed met negen pachtboeren. Hij hertrouwde er met Maria Charlotta. Het paar kreeg twee dochters. In 1791 overleed zijn zoontje Jan aan polio. Enige jaren later overleed ook zijn tweede vrouw. Zelf stierf Brandes in 1808 op 65-jarige leeftijd. Zijn schetsboeken bleven bijna twee eeuwen in de familie van een van zijn Zweedse dochters.

Tijdens zijn verblijf in Java, Sri Lanka en Zuid-Afrika maakte Brandes een groot aantal aquarellen. Behalve veel tekeningen van planten en dieren tekende hij ook veel taferelen uit zijn eigen dagelijkse leven. Hierbij legde hij situaties vast die door niemand anders zijn afgebeeld. Hierdoor zijn deze tekeningen van grote historische waarde.
Het Rijksmuseum wist in 1958 in Stockholm een aantal losse schetsen van Brandes te verwerven. In 1985 wist dit museum de hand te leggen op twee complete schetsboeken, die het belangrijkste werk van Brandes bevatten.

(https://nl.wikipedia.org/wiki/Jan_Brandes)

Varia: bijzondere belevenis op eiland De Beer

'De Oud-Rotterdammer' is een gratis krant voor 'de 50-plusser'. Ene Pieter Tromp uit Bergschenhoek schreef in de editie van 29 september 2020 een prachtverhaal uit 1959 met nog een foto van een theodoliet erbij ook! (Van zijn identiteit weten we verder dat hij schreef over 'Rijkswaterstaat' en niet over 'de Rijkswaterstaat' en over 'het theodoliet' in plaats van over 'de theodoliet'…'.) We citeren de kern uit het goedgeschreven verhaal: '*Wij zaten nog niet zo lang op die duintop, we hadden net wat melk gedronken en een koek gegeten, toen mijn vader met het blote oog onderaan het strand aan de waterkant een man ontwaarde, die met beide handen aan het zwaaien was. We keken de man op zijn rug. (…) Na een tijdje zagen wij dat er een bootje van Rijkswaterstaat vanuit Hoek van Holland kwam aanvaren. We zagen ook dat er een flinke stroming stond, want het bootje had moeite bij hun zwaaiende collega te komen. In het bootje zaten twee mannen. Het bootje had een open kajuit en maakte bij het naderen van de man een flinke bocht om makkelijker langszij te kunnen komen. Als de lezer het idee heeft dat er kennelijk een soort steiger was waar het bootje zou kunnen aanmeren, dan moet dit hierbij worden ontkend. Er was in het geheel geen aanlegplaats.*

Statief

In de tijd dat het bootje de bocht aan het nemen was, zagen we dat de man inmiddels een statief met daaraan een houten kastje opnam en voorzichtig op zijn schouder nam. De man droeg hoge kaplaarzen en liep een heel klein eindje het water in om direct bij het aankomende bootje te kunnen komen om te kunnen instappen. Toen zagen wij dat de man met het statief problemen had met het instappen. De collega in het bootje bood aan het statief van de man over te nemen, maar daar wilde de statiefman niets van weten. Hij hield het statief stevig vast. Daarna probeerde de man opnieuw met zijn linkerbeen in het bootje te stappen.

Vastgezogen

Toen zagen we pas goed dat de laars van de man was vastgezogen in de modder. Dus bij zijn tweede poging lukte het wéér niet. Toen, bij een zoveelste poging, lukte het hem zijn laars los te wrikken uit de modder en alsnog met zijn linkerbeen in het bootje te stappen. Ook nu konden wij door de verrekijker zien dat opnieuw één van de twee collega's in het bootje het statief wilde aanpakken, maar weer verzette de statiefman zich heftig tegen dit gebaar. De discussie tussen de collega in het bootje en de statiefman, met nog steeds zijn rechterbeen met de laars in de modder, werd

De Oud-Rotterdammer - De krant voor de 50-plusser

Bijzondere belev

Het zal 1959 geweest zijn dat we met ons gezin, vader en moeder en drie kinderen, samen met onze grootouders de zomervakantie doorbrachten in Oostvoorne, Kruiningergors. We waren daar in een huisje aan de Brink. Het was de hele week heel mooi weer. En al die dagen gingen we op de fiets naar het strand aan de Nieuwe Waterweg of naar de duinen.

Via het dorp Oostvoorne, waar we bij de bakker en melkboer brood, bolussen en melk kochten, om voor de rest van de dag ons in de duinen of op het strand te vermaken. Wij groeven kuilen, zochten schelpen langs het strand en hadden daar zelfs de mogelijkheid van een enigszins scheef gezakte Duitse bunker in het water te springen. Bij laagwater kon je helemaal om de bunker heen lopen, maar deze verdween nagenoeg geheel onder water bij hoog tij.
Wij kenden door de jaren heen het

deze excursie besloten wij, mijn vader, grootvader en ik, de groep te verlaten en op eigen gelegenheid terug te fietsen naar een locatie op een duintop aan de Nieuwe Waterweg waar we uitzicht hadden op het strand en aan de overkant Hoek van Holland konden zien liggen.

Zeekijker

Verteld moet nog worden dat mijn grootvader in het bezit was van een zeekijker. Zo'n zeekijker is heel handig, omdat hij helemaal in- en

heftiger. Daarmee zal bij de lezer ongetwijfeld de vraag opkomen: waarom doet de statiefman zo moeilijk over het afgeven van zijn statief aan de collega in het bootje?

Theodoliet

Welnu, het statief zat dus verbonden aan een kastje. En dat kastje bevatte een theodoliet. Een theodoliet is een héél duur optisch landmeetinstrument. Landmeters krijgen tijdens hun opleiding uitgelegd hoe je zo'n instrument moet gebruiken. En het allerbelangrijkste dat ze meekrijgen was 'dat je nooit en te nimmer je theodoliet ergens onbeheerd mag laten staan'. Oók al moet je even naar het toilet, dan laat je het niet alleen. Zelfs als je ziet dat je vrouw hulp nodig heeft, dan blijf je bij je theodoliet, ook al is ze bij wijze van spreken aan het verdrinken.'

Onder water

Het waargebeurde verhaal van de statiefman gaat als volgt verder. De statiefman hield zijn statief met theodoliet stevig vast en was inmiddels weer bezig zijn rechterbeen uit de modder te trekken. Maar ook deze rechterlaars zat kennelijk heel vast in de modder, want iedere nieuwe poging zijn rechterbeen binnen boord te krijgen, mislukte en wederom werd door de collega in het bootje aangeboden het theodoliet aan hem over te geven. De statiefman probeerde steeds weer opnieuw op eigen kracht zijn been uit de modder te trekken. En op een gegeven moment lukte het uiteindelijk met een enorme inspanning zijn been uit de modder te trekken. Maar de laars was vast blijven zitten in de modder. Hij is dus met zijn voet uit de laars geschoten. Hij had zóveel kracht uitgeoefend dat hij met het vrijkomen van zijn voet uit de laars het bootje inschoot. Maar hij had zoveel vaart dat hij doorschoot en aan de andere kant van het bootje weer in het water belandde. Met statief en theodoliet en al verdween hij even onder water.

Ruzie

Ik kan mij alleen niet meer herinneren wat eer daarna is gebeurd en of ze uiteindelijk het statief met theodoliet toch nog hebben weten op te diepen. Wel staat mij nog goed bij dat er aan boord een flinke ruzie ontstond. Het bootje is uiteindelijk met de ongelukkige terug naar Hoek van Holland gevaren.'

Dinsdag 29 september 2020 pagina 9

enis op eiland De Beer

Een theodoliet

Varia: prioriteitstelling door ‘W.S.’

In 1981 mocht ik (toen 33 jaar) eindredacteur zijn van het MD-blad, een in eigen productie gemaakt personeelsblad van de Meetkundige Dienst van de Rijkswaterstaat in Delft. ‘Achterop’ was een bladvullende rubriek met leuke parels op de achterpagina. Nummer 1981-6, een jubileumnummer bij het 50-jarig bestaan van de Dienst, bevatte dit verhaal: *‘Welk historisch detail is zó ‘typisch MD’, dat een plaats achterop DIT nummer gerechtvaardigd is? Bij de schatten, die mevrouw Hoek (Technische Documentatie) mag bewaren, zit een schrift met als titel ‘Photogrammetrie Aantekeningen Bedrijfsleiding’. Hoewel het in 1938 werd aangelegd is er dus nog geen sprake van dienstleiding. De beleefde opdracht voorin heeft het zowaar dan al over een kabinet van Schermerhorn. Typerend lijkt nu de prioriteitstelling bij het ‘plènnen’ van urgent werk. Op de vraag welke van de twee klussen eerst moest was het antwoord van de wetenschappelijk adviseur… ‘door elkaar heen’.*

Onder die tekst van mij plaatste ik in kopie de vraag in handschrift van M. Lunenburg, toen bedrijfsleider Fotogrammetrie van de MD. (Hij schreef in het lustrumboek Snellius 1955 zijn ‘Beelden uit de carrière van een rimboe-landmeter’ op de pagina’s 138-146 en negeerde daarin deze levenservaring!) Eerst nam ik na mijn inleiding nog een citaat van voor in het schrift over: *‘Professor Schermerhorn wordt beleefd verzocht ter linkerzijde voor de aantekeningen de eventueele afdoening of opmerkingen te stellen. Het ligt in de bedoeling dit cahier regelmatig bij te houden en tenminste een maal per week in het kabinet te deponeren. Delft, 11 November 1938 M. Lunenburg.’*

Vervolgens stond er dan de hierbij ook afgedrukte dialoog: *‘11/11’38 Door prof. Schermerhorn te bepalen urgentieprogramma: Eemnes – Maasverbetering – Loosdrecht?’* en dan zijn antwoord:
‘Na a.s. Dinsdag 11/11 ’38 Maas en Eemnes door elkaar heen. WS 19/11’

In DHC 2020-1 kwam in de rubriek Reacties op pagina 40 ook een anno 1932 al innige samenwerking van Lunenburg en ‘peetvader’ Schermerhorn voor met passeren van de adjunct-hoofdingenieur Fortuin.

Adri den Boer

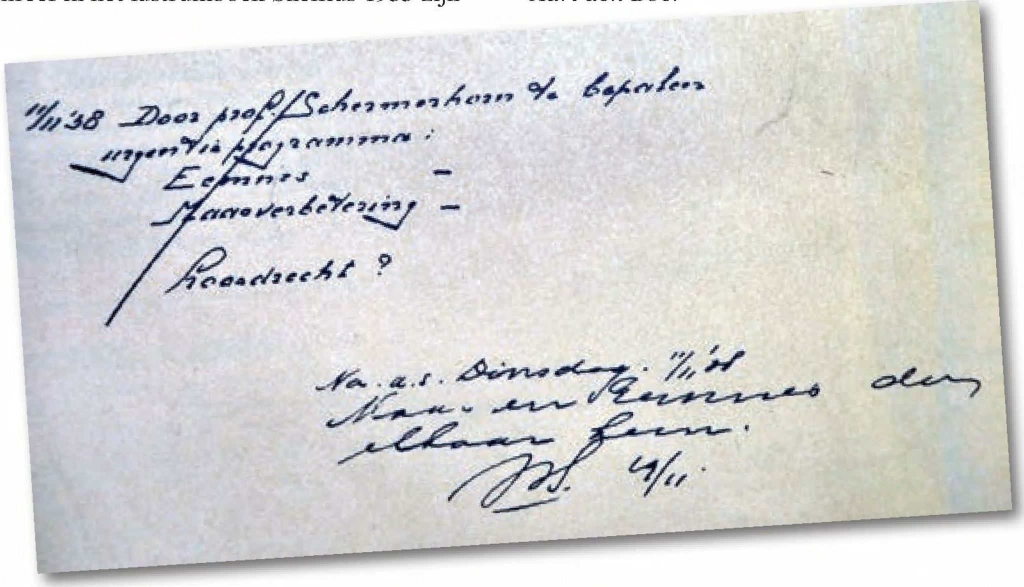

Reacties

(2020-2, p. 69, Kadastrale vraag)
In *Geodesia* 1965-2, p. 43-46, heeft mijn klasgenoot van het CTO hierover geschreven (J.H.F. Dorscheidt, Het drostambt Tudderen). Hij won er een CTO-opstelwedstrijd mee! Jammer genoeg is hij op zeer jeugdige leeftijd overleden. Hij was tekenaar in Maastricht, waar het drostambt Tudderen onder was gebracht.

Jos Schreurs

(2020-2, p. 96, column)
Hierin komt de naam van mr.ir. J.M.C. Witvliet aan bod. In de jaren 1964-1968 heb ik, als HTS-student, de heer Witvliet leren kennen als zeer kundig (hij was voornamelijk docent juridische vakken, maar ook stagebegeleider). Hij was bijzonder, soms zeer geestig, maar kon soms behoorlijk uit zijn slof schieten en zelfs de klas uitlopen, om dat lesuur niet meer te verschijnen. Hij kon ook boeiend vertellen over zijn studies, carrière en belevenissen. Soms liet hij daarbij blijken, dat hij een gefrustreerd mens was. Witvliet heeft veel meegemaakt en ook verteld over zijn diensttijd in Nederlands-Indië; zowel over zijn eerste als over zijn tweede periode. In 1942 werd hij door de Jappen als krijgsgevangene afgevoerd naar Japan (tenminste, dat staat mij bij). Hij heeft daar een verschrikkelijke tijd meegemaakt, ik dacht ook in Nagasaki (augustus 1945 met atoombom?). Hoe hij over zijn naoorlogse periode dacht weet ik niet (meer). Maar wel dat hij, wederom terug in Nederland, te werk gesteld werd in Zeeuws-Vlaanderen. Dat ervoer hij als een vernedering, vergelijkbaar als een overplaatsing van Batavia naar de Noordpunt van Celebes. In het boek ‘Gods geuzen’ van Jan den Hartog komt ook zoiets aan de orde.
Al deze zaken, zijn docent-zijn en zijn bezoeken gedurende het praktijkjaar, hebben bij mij méér dan een positieve indruk over hem achtergelaten.

Kees van Hamersveld

(2020-3, p. 120, Unica op internet)
Betreffende de *Preuve der Landmeters* door Martinus van Dycke, gepubliceerd te Brugge: dit boekje werd uitvoerig beschreven in 1976 De Landtmeeters n°75 1715 en 76 1717, uitgave ter gelegenheid van het honderdjarig bestaan van de Brusselse vereniging De Landmeters, en de tentoonstelling die wij hebben georganiseerd in de Koninklijke Bibliotheek te Brussel door landmeters Roger Schonaerts en Jean Mosselmans en in het Nederlands vertaald door Jan De Graeve.

Jan de Graeve

(2020-3, p. 142 Column)
Ja, de gemeentelijke herindeling waarbij Hoogland onderdeel werd van de gemeente Amersfoort ligt tot op de dag van vandaag heel gevoelig. In Hoogland kun je op veel woningen de Hooglandse vlag zien hangen om aan deze gevoelens uiting te geven. De gemeentelijke herindeling speelde in de jaren dat ik in Amersfoort op de middelbare school zat, en toen kreeg de Hooglandse jeugd een dag vrij om mee te gaan naar een demonstratie in Den Haag. Dat gaf wel wat jaloerse blikken, en er bleken plots meer scholieren zich verbonden te voelen met de Hooglandse zaak!

Astrid Elemans

(2020-3, p. 100 e.v. Het Snelliuspunt op zee…)

Als oud-medewerker van de Dienst der Hydrografie heb ik dit artikel met grote belangstelling gelezen.

Tijdens mijn hydrografische opleiding (in 1973 in HMS Drake te Plymouth, Verenigd Koninkrijk) leerden we nog volop werken met sextantmetingen op bakens aan de wal. En tijdens de vaart elke twee minuten een positie plotten op het Sounding Board, met behulp van een plaatspasser (stationpointer). Daar werd je op den duur erg handig in.

Na afloop van de tocht werden de posities op het soundingboard in inkt gezet. Ik kan me niet herinneren, dat de posities opnieuw (nauwkeuriger) werden geplot.

Bij de Dienst der Hydrografie heb ik (vanaf 1971) niet meer routinematig met sextanthoeken gewerkt. Zowel in Nederland als in de Antillen bestonden toen elektronische systemen (resp Decca en Seafix), die overigens handmatig werden afgelezen. Maar de handmatige werkwijze van positiebepaling wordt tot in detail beschreven door schout-bij-nacht b.d. J.C. Kreffer in de bijlage *(Hydrografie in een notendop)* van het boek "Toppi's in de Tropen", door Kapitein-ter zee H.N.B. Roels. Het boek gaat over hydrografische opnemingen in Nieuw Guinea tussen 1954 en 1960.[1] In die bijlage, vanaf pagina 224, beschrijft Kreffer hoe tijdens de vaart met een sloep of dregboot op snelle wijze de positie werd geconstrueerd met een gradenboog en een passer.

Volgens zijn eigen tekst doet hij dat:

"Enerzijds voor de lezer die er niet gelukkig mee is wanneer enkel wordt gezegd 'dat de hoeken in het sloepsblad worden geconstrueerd', maar vooral ook om voor 'het nageslacht' vast te leggen en een indruk te geven van het werk dat elke anderhalf tot drie minuten plaats vond in de sloep."

Hij beschrijft dan met een aantal tekeningen hoe de constructie in z'n werk gaat.

Vanaf pag. 231 beschrijft Kreffer wat er gebeurt als de lodingploegen terugkomen aan boord:

"Eén van de officieren ging "contangeren", een begrip dat nadere uitleg behoeft.

1 Toppi's in de Tropen. *Door H.N.B. Roels. ISBN 90 6707 584 1. 2004, De Bataafsche Leeuw / Instituut voor Maritieme Historie*

De constructiewijze van posities in het sloepsblad, met gradenboog en passer, werd voor het constructieblad aan boord niet nauwkeurig genoeg geacht. Het middelpunt van de cirkel werd op een andere manier gevonden.”
Daarna zet Kreffer met tekeningen uiteen hoe met de cotangententafel, de proportielineaal (de “tang”) en een passer de lodingspositie nauwkeuriger tot stand komt (ook door H.J. Lekkerkerk genoemd).
Het gebruik van de plaatspasser wordt door Kreffer nadrukkelijk niet genoemd. En wat ik mij daarvan herinner, is dat men het destijds bij de Dienst der hydrografie onvoldoende vond om Snellius-posities met de plaatspasser te construeren (dit dus in tegenstelling tot de Britse collega’s).
Bovenbedoelde constructiemethoden zijn ook in detail beschreven in het (in het artikel van H.J. Lekkerkerk veelvuldig aangehaalde) boekwerk “Hydrografisch Opnemen, 1952”. De beschrijving van Kreffer is daarop ook gebaseerd, maar maakt tevens duidelijk hoe er in de praktijk echt werd gewerkt.

Overigens behandelt het (eveneens aangehaalde) artikel “Sloeploden in de Oost” van dhr Wigo van Gent in DHC 2013-4 eigenlijk dezelfde materie. Van Gent stelt hierin, dat het gebruik van de plaatspasser in die tijd zelfs verboden was, bij de Hydrografische Dienst.
Een oud-collega met wie ik dezer dagen hierover sprak heeft in 1969 zelf nog zulke terrestrische opnemingen gedaan op de Waddenzee. Hij stuurde mij twee foto’s van de werkzaamheden in de Zoutkamperlaag (toen de Lauwerszee net op 23 mei was afgesloten). De ene foto toont de twee hydrografen die de twee hoeken meten; de andere geeft het beeld onder de kap van de sloep *(van Harer Majesteits ‘Snellius’)*. Een seiner doet dienst als opschrijver, het lodingboekje en de Snelliusknop bij de hand. Hij let op het horloge dat aan het echolood hangt en links ligt de kaart waarop ieder moment de ’Snellius’(positie) wordt geconstrueerd; de gradenboog en de passer liggen klaar.

J.G. Ferwerda

(2020-3, p. 115, 'De voorman en de tweede man')

Naar aanleiding van de prent voorop nummer 2 werd de vraag gesteld: *Was dit nu een voorman of de tweede man?* Tijdens mijn praktijkjaar (1966-1967) heb ik veel buitenwerk uitgevoerd. Bij het Kadaster was dat een zogenaamde 'hermeting' in Neerbosch bij Nijmegen. Maar ook bij de gemeente Rotterdam; buitendienst (op Zuid en in de havens) plus in de Metrotunnel (in aanbouw) onder de Nieuwe Maas. In beide gevallen waren mij twee meethelpers toevertrouwd. Voor het eerst van mijn leven moest ik toen leiding geven. Daarbij was zeker sprake van een 'voorman' en een tweede man. Zeg maar een meetassistent, die (zonodig) de landmeter assisteerde, en een meethulp, die opgedragen werkzaamheden (zo goed mogelijk) uitvoerde. Ook later bij de landmeetkundige dienst van de NS was er duidelijk een verschil tussen de voorman-meetassistent en de gewone meetassistent. Ikzelf werkte bij de NS enkele jaren in Zuid-Nederland, met meetassistenten uit Zuid-Limburg. Vaste meetassistenten hadden bovendien het voordeel van 'terreinbekendheid'. In veel gevallen waren zij, door eerdere werkzaamheden op die locatie, bekend met de situatie daar. Waar zitten de hoogtemerken en meetkundige grondslag, waar staan de grensstenen, waar bestel je een veiligheidsman, etc. Zij wisten het. Natuurlijk, de landmeter beschikte meestal over documentatie (b.v. veldwerken van eerdere metingen), maar de meetassistenten liepen er zo naar toe. 'Gewapend' met een jalon, meetband en een schop. De salariëring van de twee assistenten was navenant verschillend. (…)
O ja, de man op de tekening van Marten Oortwijn schat ik in als een 'tweede' man, maar wat hij op zijn schouder meedraagt kan net zo goed een polsstok zijn om over een sloot te springen…

Kees van Hamersveld

(2020-3, p. 123, Wie kent dit?)

Over de onbekende instrumenten uit *'RWS-erfgoed 1 en 5'*:
Het optisch apparaatje **Fennel Kassel** is een dubbel hoekprisma (Doppelprismen) voor het uitzetten van hoeken van 90 en 180 graden. Door het holle handvat kan dit apparaat op een staf gemonteerd worden. De staf wordt verticaal in de grond gestoken, waarna de landmeter rechthoeken kan uitzetten.
Het cirkelvormige apparaat in een kist is een **peiltoestel** (navigatie-instrument) dat op een kompas gemonteerd kan worden. Met de (nu ingeklapte) vizieren kan een object gepeild worden. Het werd gebruikt in de scheepvaart om andere schepen of kenbare punten te peilen. Daarvoor wordt het peiltoestel op een peilkompas of een dochteraanwijzer van het gyrokompas geplaatst, zodat een absolute peiling verkregen kan worden. Dit in tegenstelling tot de pelorus waarmee relatieve peilingen genomen worden (zie verder Wikipedia).
Het instrument van de foto met vraag over het peildiepte-onderzoek ben ik nooit tegengekomen. Het lijkt niet een standaard-meetinstrument. De diepte bepalen of loden werd vanuit een schip met een stuk lood aan een touw gedaan en afhankelijk van de snelheid en stroming van het schip werd een zwaarder of lichter peillood gekozen. Je moet aan de spanning in het koord bemerken of de bodem bereikt is. Vaak werd dieptemeting en bepaling van de samenstelling van de bodem (o.a. voor het ankeren) gecombineerd. Dus zou de inzakking van het einde van het peillood met een variërend gewicht ook iets zeggen over de bodem (in modder zinkt het geheel dieper).

huib.ekkelenkamp@planet.nl,
vz Keuzecommissie Geodetisch Erfgoed DHC

(2020-2, p. 56,
Het Kadaster in de Tweede Wereldoorlog)

In dit artikel is ook verwezen naar mijn artikel ‘Vijf jaar kaartenmaken in beeld’ in *Geo-Info* 2017-5 over de TDN in WOII. Dat verdient nog een aanvulling. Rijkshistoricus Lou de Jong vermeldde de Topografische Dienst niet één-, maar tweémaal in zijn levenswerk het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog. De in de vakpers nog niet eerder geciteerde keer is in deel 3, p. 409 in zijn wetenschappelijke editie, en gaat over 14 mei 1940. Daar staat: *‘Verzuimd werd, opdracht te geven tot vernietigen van het archief van de in Den Haag gevestigde Topografische Dienst, waar de Duitsers dankbaar gebruik van zouden maken.’* Zijn aangegeven bron daarvoor is: W.M.K. Kalis, Utrechts Intermezzo, in: Pittige verhalen uit onveilige tijden (1947) p. 125. De Schermerhornbiografie citeert De Jong wel[1], maar diens bron niet.
De bijdrage van Kalis op p. 125 van de ‘Pittige verhalen’: *‘Direct na de bezetting van ons land in Mei 1940 kwam onze Dienst onder leiding te staan van een Duitschen gevolmachtigden officier in opdracht van den Weermachtsbevelhebber in Nederland. Dit was één van de consequenties voor een voor het militaire apparaat zoo belangrijke dienst als de onze, welke bij de komst van de Duitschers geheel intact was gebleven. Aan wie de fout? De directie en het personeel hebben gedurende het grootste gedeelte der oorlogsjaren alle moeilijkheden hiervan ondervonden, en waren genoodzaakt tussen alle klippen door te laveeren, waarbij zij dikwijls met de moffen in conflict kwamen, om na de bevrijding juist door de menschen, die hebben toegezien of de minste risico's liepen, te worden becritiseerd of zelfs belasterd. Laat ik deze kwestie verder laten voor wat zij is.’*

Adri den Boer

N.B. Over latere jaren in WOII is de bijdrage van topograaf Kalis nog interessanter en dat zal worden geciteerd in DHC 2021-1. Het woord ‘vernietigen’ is trouwens van Lou de Jong, mijn stellige inschatting is dat Kalis ‘verstoppen’ al genoeg zou hebben gevonden!

1 Herman Langeveld, De man die in de put sprong. Willem Schermerhorn 1894-1977, p. 132 en 144

Voortdurend op zoek...

Stichting De Hollandse Cirkel is voortdurend op zoek naar vrijwilligers voor de projecten van de stichting; vrijwilligers met een warm hart voor één van de diverse onderdelen van de geschiedenis van de geodesie. Het kan bij projecten om de jongste geschiedenis gaan of om onderwerpen van langer geleden. Soms ligt het initiatief voor een project bij de stichting, soms bij de vrijwilliger. Soms gaat het om kortlopende projecten, soms duren ze langer.
Voor nadere informatie kunt u terecht bij één van de bestuursleden.

Monografie Surinaams Dagboek door Joost van Aalst

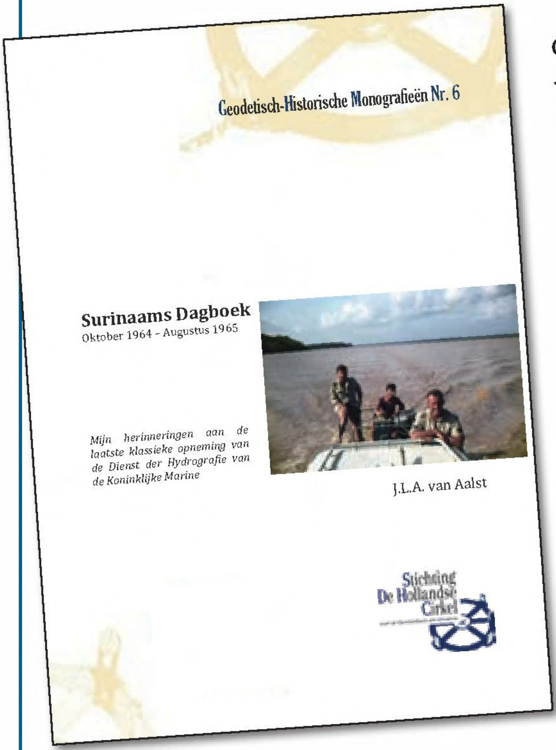

Geodetisch-Historische Monografieën Nr. 6
Jaar van publicatie: 2020.
ISBN: 978-90-83062-32-7
NUR code: 686.

De Stichting dankt de schrijver J.L.A. van Aalst voor het beschikbaar stellen van deze monografie.

Auteursrechten: J.L.A. van Aalst

Foto's en kaarten: foto's uit privé collectie van de schrijver, kaarten van de Dienst der Hydrografie en compilaties op basis van Google Earth en hydrografische rapporten van de Dienst der Hydrografie.

Design en opmaak: J.L.A. van Aalst, Stichting De Hollandse Cirkel

Verantwoording

Joost van Aalst heeft de monografie "Surinaams Dagboek. Oktober 1964 – Augustus 1965" grotendeels op basis van zijn eigen herinnering geschreven. Deze monografie beoogt niet om een wetenschappelijke publicatie te zijn, vandaar dat niet is gerefereerd in de tekst. Joost van Aalst heeft opgeschreven hoe naar zijn herinnering de werkelijkheid zich aan hem heeft voorgedaan. Hij heeft daarbij gebruik gemaakt van eigen aantekeningen, aangevuld met gegevens uit de scheepsjournalen van Hr.Ms. Luymes in het Rijksarchief en hydrografische rapportages van Hr.Ms. Luymes aan de Dienst der Hydrografie.
De tekst is geïllustreerd met tal van foto's en kaarten. Deze zijn verzorgd door Joost van Aalst.

Over de schrijver

Joost van Aalst (1942) werkte zijn hele werkzame leven bij de Koninklijke Marine. Hij begon na het KIM in 1964 bij de Dienst der Hydrografie. Van 1968 tot 1977 was hij actief als onderzeebootbestrijdingsofficier. Hij kreeg in 1977 het commando over het opnemingsvaartuig Hr.Ms. Blommendal, werkte vervolgens in Den Haag bij de Directie Personeel, was commandant van het oceanografische onderzoekingsschip Hr.Ms. Tydeman en werkte weer in Den Haag, nu bij de Directie Economisch Beheer. In 1989 werd Joost van Aalst benoemd tot Chef der Hydrografie en volgde zijn bevordering tot vlagofficier (commandeur). In 1991 werd hij in de rang van schout-bij-nacht Directeur Personeel van de Koninklijke Marine. In 1995 werd hij Inspecteur-Generaal der Krijgsmacht en bevorderd tot vice-admiraal. Sinds 1999 is hij gepensioneerd.

Uit beeldbank TU Delft (4)

SAETUD04_01_2765_MMS-01_U.jpg (133.4 KB) 1959-11-01

'Eerste gebouw (Geodesie) uit 1895 van de toenmalige Polytechnische School aan de Kanaalweg langs het Rijn-Schiekanaal. Het gebouw is geïnspireerd op de 16e-eeuwse Vlaams-Hollandse renaissance.

Opvallend is de forse toren met daarin het trappenhuis. De toren heeft een plat dak met een gemetselde balustrade. Op het dak kon landmeetapparatuur worden opgesteld en er staat een koepelvormig observatorium waarvoor de sterrenwacht in Leiden model heeft gestaan.'

https://repository.tudelft.nl

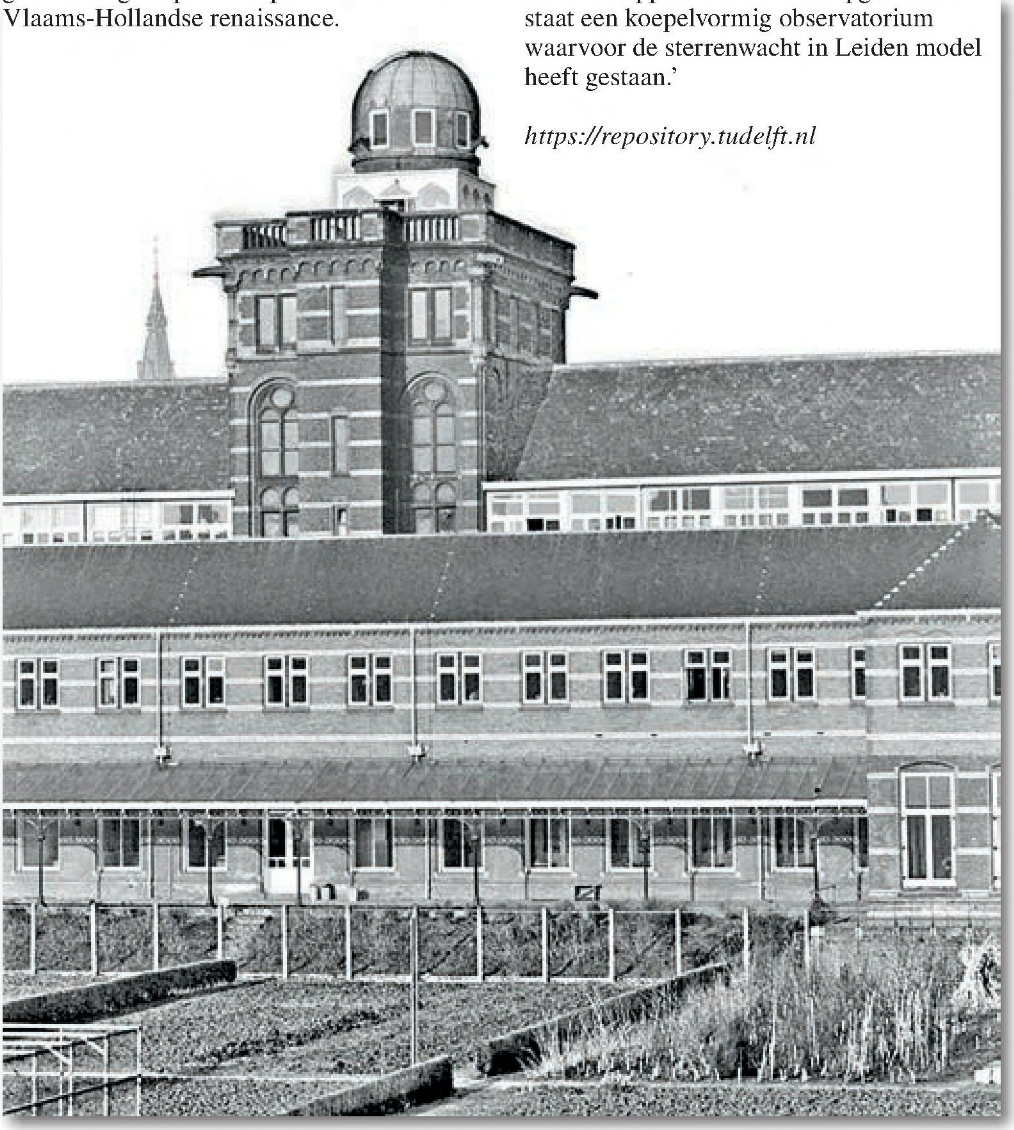

Randfiguren (27)

‘Kaart van het graafschap Holland. Het westen boven. (…) Landmeter met passer en rechts van hem de schaalstokken rechtsonder; het uitgeversimpressum van Willem Blaeu. Handgekleurde kopergravure, uitgegeven te Amsterdam in 1640 door Willem Jansz. Blaeu in *Theatrum orbis terrarum, sive Atlas Novus.*’ Dat was een fragment van de beschrijving van deze totale gravure bij een catawiki-aanbod eind 2019. Het door de landmeter vertrappen van Harderwijk leek toevallig….

Adri den Boer

Caert-Thresoor 2020-3

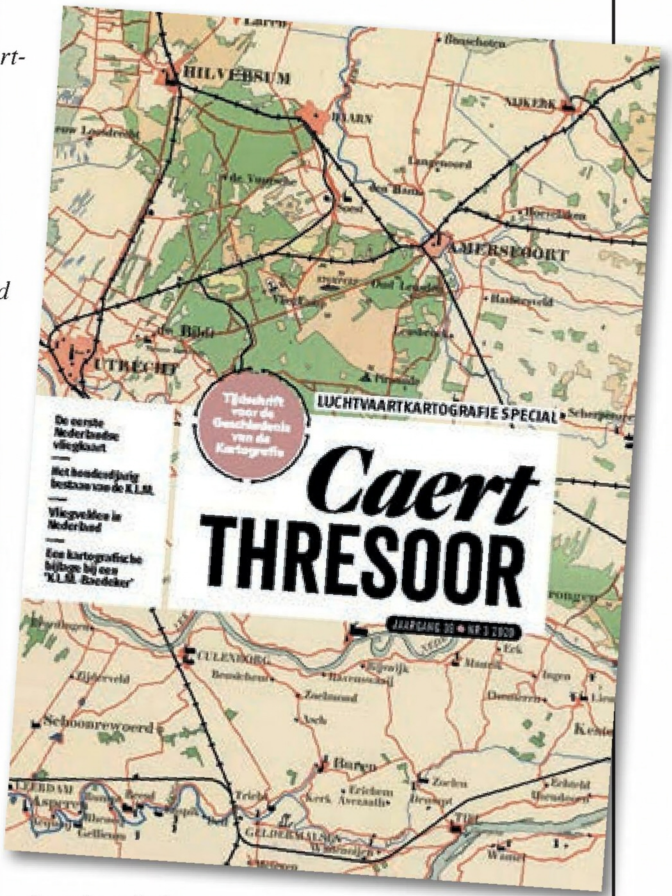

Uitgave 2020-3 van het tijdschrift *Caert-Thresoor*, een luchtvaartkartografie-special, bevat onder meer de volgende bijdragen:

- *De eerste Nederlandse vliegkaart*, door Reinder Storm
- *Vliegen? De KLM kan het al honderd jaar!*, door Hans Kok
- *Vliegvelden in Nederland*, door John Steegh
- *The KLM. Amsterdam-Batavia Line*, door Reinder Storm

In de rubriek *Kaartencollecties in Nederland* wordt nu de deelcollectie 'Kaarten voor vliegtuigpassagiers' van de UB Utrecht besproken. (De collectie is in 1969 samengesteld op instigatie van prof.dr. Cor Koeman.) De slotzin van Ferjan Ormeling in de collectiebeschrijving: *'Op het ogenblik krijgen we, wanneer we vliegen, op onze monitors routekaarten voorgeschoteld in een vaste stand die we alleen kunnen beïnvloeden door in- of uit te zoomen. Dat is niet optimaal voor de oriëntering, en doet terugverlangen naar het papieren kaartmateriaal.'*

Verder wordt in de rubriek *Varia Cartographica* aandacht gevraagd voor topstukken uit het Drents Archief. Dankzij de sluiting door de coronacrisis zijn nu 1200 kaarten die alleen op de studiezaal te zien waren, online te bekijken en te downloaden (drentsarchief.nl/onderzoeken/kaarten).

Algemene informatie: *www.caert-thresoor.nl*. De redactie plaatst de inmiddels verschenen afleveringen met een vertraging van drie jaar op de eigen website.

Column: PBNA-advertenties

Een ‘webinar’ hield ik er niet over, maar in *Geo-Info* 2019-2 stond van mij een bijdrage ‘Landmeetonderwijs van PBNA’. Voor wie niet naar de TU Delft konden boden onder andere deze advertenties uit uiteenlopende bladen kansen. Ze mogen dus ook best eens in DHC. (In DHC 2019-2 werd de genoemde bijdrage uit *Geo-Info* op pagina 83 wel kort besproken door de DHC-redactie, maar voor overnemen van ook maar één illustratie was geen ruimte.) Een prachtige advertentie, die in 2019 nog niet werd herhaald, was die van de verloving van Frans Rothuizen anno 1935 (zijn rouwadvertentie uit 1960 stond al wel in *Geo-Info*). Hij was in 1933 in Wageningen civiel-landmeter geworden en bij zijn PBNA-oom gaan werken. ***Let vooral op de aanduidingen ‘geodeet’ en ‘In plaats van kaarten’ in die verlovingsadvertentie!*** In 1952 haalde Frans Rothuizen de ir-titel met een scriptie over de cartografie in Zeeland *vóó*r 1800! Er is een vraag over een advertentie die al wel werd geplaatst: wie weet wie in 1935 leider (*vóó*r WOII een gewóón woord) A. van Kesteren uit de Groningse wijk Helpman was? Het Nederlandse Technicum gaf in de jaren 50 opleidingen voor eigen PBNA-examens *én* voor NLF-examens. Er stond nimmer bij dat ze alleen voor mannen waren. En op NGL-congressen verdween vanaf 1985 de PBNA-stand…

Adri den Boer

Uit: De Zeeuw. Chr.-hist. nieuwsblad voor Zeeland, 23-8-1935 (Bouwkundigen uit de familie noemden zich Rotshuizen!)

Bedrijfsdonateurs

06-GPS	Sliedrecht
Anker Landmeetkunde BV	Pijnacker
Antea Group	Almere
BLWG	Didam
Cyclo Media Technology BV	Zaltbommel
FACTO GEO	Deventer
Fugro GeoServices BV	Leidschendam
Gemeente Almelo	Almelo
Gemeente Almere	Almere
Gemeente Nieuwegein	Nieuwegein
Gemeente Tilburg	Tilburg
Geo-Informatie Nederland	Nijkerk
GeoMETIUS BV	Almere
GeoNext	Den Dolder
Hogeschool Utrecht	Utrecht
Hoogheemraadschap van Delfland	Delft
Hydrografie.info	Lelystad
Hydrographic Society Benelux	Heeg
Ingenieursbureau Geodelta BV	Delft
LNR Globalcom BV	Rijswijk
Provincie Noord-Brabant	’s-Hertogenbosch
Shell Global Solutions International BV	Rijswijk
Starmountain Survey & Consultancy BV	Castricum
Terraindex B.V.	Delft
Universiteit Wageningen - Laboratorium voor Geo-informatiekunde en remote sensing	Wageningen
Van Oord NV	Rotterdam

In dit nummer o.a.:

2011: staatssecretaris bewézen aanwezig bij Grebbelinie

Koninklijke Marine

kadaster

TU Delft Delft University of Technology